

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

<<ΤΟ ΧΡΩΜΑ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΧΡΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ.>>

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑ

Α.Μ 0201081

ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Φ. ΜΠΟΝΩΤΗ

Α. ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ

ΒΟΛΟΣ 2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 4419/1
Ημερ. Εισ.: 30-06-2005
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιδιωτικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΠΕ
2005
ΚΩΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

<<ΤΟ ΧΡΩΜΑ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΧΡΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ.>>

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑ

Α.Μ 0201081

ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Φ. ΜΠΟΝΩΤΗ

Α. ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ

ΒΟΛΟΣ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕ.....	Σελ. 4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	Σελ. 5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η χρήση του σχεδίου ως μέσο εκτίμησης της συναισθηματικής κατάστασης του παιδιού.....	Σελ. 6
1.1. Εκφραστικές απόψεις του παιδικού σχεδίου.....	Σελ. 6
1.2. Παράγοντες που επηρεάζουν την ζωγραφική των παιδιών.....	Σελ. 9
1.2.1 Υλικά.....	Σελ. 9
1.2.2 Περιβάλλον.....	Σελ.11
1.3. Μια φαινομενολογική προσέγγιση για την κατανόηση της ζωγραφικής των παιδιών.....	Σελ.11
1.4. Η κατανόηση του συναισθηματικού περιεχομένου του παιδικού σχεδίου.....	Σελ. 14
1.5. Μια αναφορά στα δομικά στοιχεία του σχεδίου.....	Σελ. 15
1.5.1 Χρώμα	Σελ. 15
1.5.2 Μέγεθος.....	Σελ. 19
1.5.3 Εικαστική συμπεριφορά.....	Σελ. 20
1.6. Η εμφάνιση των προβολικών τεστ.....	Σελ. 20
1.6.1 Το έργο της Machover.....	Σελ. 21
1.6.2 Οι σημαντικές καινοτομίες της Koppitz.....	Σελ.23

1.7. Η εγκυρότητα των προβολικών τεστ.....Σελ. 25

1.8. Η αξιοπιστία των προβολικών τεστ.....Σελ. 26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Σύγχρονες έρευνες διερεύνησης της σχέσης
χρώματος - συναισθήματος.....Σελ. 27

2.1.1 Το ενδιαφέρον του μονοχρωματισμού.....Σελ. 28

2.1.2 Τα μοντέλα «Άνθρωπος» και «Δέντρο».....Σελ. 29

2.1.3 Η σημασία των υλικών.....Σελ. 30

2.2 Οι έρευνες της Burkitt.....Σελ. 33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ

3.1 ΣτόχοςΣελ. 39

3.2 ΥποθέσειςΣελ. 40

3.3 ΜέθοδοςΣελ. 41

3.3.1 ΔείγμαΣελ. 41

3.3.2 Υλικά.....Σελ. 42

3.4 Διαδικασία.....Σελ.42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....Σελ. 46

4.1 Οι επιδόσεις των παιδιών στο έργο προτίμησης
χρώματος.....Σελ. 47

4.2 Οι επιδόσεις των παιδιών στο έργο χρωματισμού
προσχεδιασμένων φιγούρων.....Σελ. 48

4.2.1 Έργο χρωματισμού ουδέτερου ανθρώπου.....Σελ. 48

4.2.2 Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου ανθρώπου..	Σελ. 50
4.2.3 Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου ανθρώπου	Σελ. 51
4.2.4 Έργο χρωματισμού ουδέτερου δέντρου.....	Σελ. 53
4.2.5 Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου δέντρου	Σελ 54
4.2.6 Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου δέντρου....	Σελ 56
4.2.7 Σύγκριση των επιδόσεων των παιδιών στα έργα χρωματισμού.....	Σελ. 57

4.3 Διαφορές φύλων στο έργο προτίμησης χρώματος	Σελ. 58
4.3.1 Έργο χρωματισμού ουδέτερου ανθρώπου.....	Σελ 60
4.3.2 Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου ανθρώπου...	Σελ. 61
4.3.3 Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου ανθρώπου.	Σελ. 62
4.3.4 Έργο χρωματισμού ουδέτερου δέντρου.....	Σελ. 64
4.3.5 Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου δέντρου	Σελ 65
4.3.6 Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου δέντρου....	Σελ 67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συζήτηση.....Σελ. 69

5.1 Σύγκριση της έρευνας με την έρευνα της Burkitt.....	Σελ. 70
5.2 Προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση.....	Σελ. 73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Επίλογος.....	Σελ.79
Βιβλιογραφία.....	Σελ. 81
Παράρτημα.....	Σελ. 85

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Φάννυ Μπονώτη, Λέκτορα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, για τη σημαντική και καθοριστική βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της συγγραφής της Πτυχιακής μου Εργασίας, αλλά και για τη συνεργασία της κατά την διεξαγωγή της έρευνας.

Πρέπει επίσης να ευχαριστήσω τον κ. Μαγουλιώτη Απόστολο, Επίκουρο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης για την επίβλεψή του.

Καθώς η έρευνά μου πραγματοποιήθηκε στο 31^ο Νηπιαγωγείο & στο 33^ο Δημοτικό Σχολείο Τρικάλων (Α' & Β' Τάξη) θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Διευθυντές και τους Δασκάλους των Σχολείων αυτών.

Ευχαριστώ ιδιαίτερος τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα και η συμμετοχή τους αυτή ήταν απόλυτη και καθοριστική για την πραγματοποίησή της.

Τέλος θα αποτελούσε παράβλεψη από την πλευρά μου να μην πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου, Βασίλη και Δήμητρα που όλο αυτόν τον καιρό στάθηκαν κοντά μου και με στήριξαν με τη βοήθειά τους.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό να διερευνήσει τα συναισθήματα που έχει το παιδί απέναντι σε κάθε χρώμα και αν τα συναισθήματα αυτά το επηρεάζουν όταν χρησιμοποιεί το χρώμα στο σχέδιό του. Αφορμή για την πραγματοποίηση της έρευνάς μου, αποτέλεσε η έρευνα της Burkitt (2003), η οποία χρησιμοποιήθηκε και ως πρότυπο και σκοπό είχε την διερεύνηση σχέσεως χρώματος – συναισθήματος στα παιδικά έργα.

Η εργασία αυτή περιλαμβάνει 5 κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη χρήση του σχεδίου, ως μέσο εκτίμησης της συναισθηματικής κατάστασης του παιδιού και στους παράγοντες που επηρεάζουν το παιδικό σχέδιο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρονται οι σύγχρονες έρευνες διερεύνησης της σχέσης χρώματος – συναισθήματος.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο στόχος της παρούσας έρευνας, καθώς και η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίησή της.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα όπως προέκυψαν από την πραγματοποίηση της έρευνας και στο πέμπτο κεφάλαιο, στη συζήτηση θα επιχειρήσουμε να σχολιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μου σε σχέση με την έρευνα της Burkitt (2003).

1

1. Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.

1.1 Εκφραστικές απόψεις του παιδικού σχεδίου.

Η τέχνη και ειδικότερα η ζωγραφική αποτελεί μια έκφραση συναισθημάτων – ιδεών και μια προσπάθεια παραγωγής μιας εικόνας. Ένα έργο ζωγραφικής, είτε προέρχεται από έναν ενήλικα – έμπειρο ζωγράφο, είτε προέρχεται από ένα μικρό – άπειρο καλλιτεχνικά παιδί, εμπεριέχει μηνύματα και προβάλλει τον συναισθηματικό και αντιληπτικό κόσμο του καλλιτέχνη.

Πρώτη η Goodenough (1926), η οποία χρησιμοποίησε τα παιδικά σχέδια ως μέσο αξιολόγησης του δείκτη νοημοσύνης των παιδιών, παρατήρησε ότι η ανάλυση των παιδικών σχεδίων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για συναισθηματική αξιολόγηση των παιδιών. Εν συνεχεία, θέλοντας να διερευνήσουμε τις μεθόδους και τις αντιλήψεις που επακολούθησαν της παρατηρήσεως της Goodenough, εύκολα θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχει διαχωρισμός τους σε τρεις ευδιάκριτες περιοχές, όσον αφορά πάντα την έρευνα για τις συναισθηματικές εκφραστικές απόψεις του παιδικού σχεδίου:

1. Ανάλυση των σχεδίων ως προβολών των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του παιδιού, η οποία ερμηνεύεται μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο της ψυχαναλυτικής θεωρίας (Freud, 1976).

2. Ταξινόμηση «συναισθηματικών δεικτών» μέσα στα παιδικά σχέδια και καταξιωμένη επιστημονικά εγκυρότητα αυτών, μια προσπάθεια που πηγάζει μέσα από την δουλειά – έρευνα της Korppitz (1968,1984).
3. Ανακάλυψη τρόπων μέσω των οποίων τα φυσιολογικά παιδιά απεικονίζουν προσωπικά σημαντικά ή συναισθηματικά σπουδαία θέματα, ξεφεύγοντας από τις συνήθεις μεθόδους αξιολόγησης προσωπικότητας ή κλινικής διάγνωσης (Sechrest & Wallace, 1964).

Αξίζει στο σημείο αυτό να γίνει μια πρώτη σημαντική παρατήρηση καθώς, η ανάλυση των τριών παραπάνω περιοχών δηλώνει σαφέστατα μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος των ερευνητών, από το κλινικό καθαρά επίπεδο και αυτό της αξιολόγησης προσωπικότητας, σε μια εντελώς διαφορετική διάσταση παρατήρησης, έρευνας και εννοιολογικής σημασίας της εικαστικής έκφρασης των παιδιών. Η εικαστική έκφραση των παιδιών αποτελεί πλέον για τους μελετητές, παρέμβαση, μέσω της οποίας τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν συναισθήματα και ιδέες, να επεξεργαστούν καταστάσεις, μνήμες και συναισθήματα που τα απασχολούν. Με άλλα λόγια καθίσταται για τα παιδιά μια μέθοδος μέσω της οποίας θα έρθουν σε επαφή με τις εμπειρίες τους και με τον κατάλληλο για την ηλικία τους τρόπο.

Η εικαστική δημιουργία δεν αποτελεί μια απλή διαδικασία για το παιδί. Καθώς συνενώνει αρκετές διαφορετικές εμπειρίες για τη δημιουργία ενός προσωπικού, μοναδικού και ολοκληρωτικά καινούργιου έργου, καθίσταται φύση δύσκολη, περίπλοκη, πολυμορφική και δυσνόητη. Κατά τη διαδικασία μιας ζωγραφιάς, καλείται το παιδί να αποδώσει ένα συναίσθημα ή γεγονός, έχοντας

συνδυάσει πολυάριθμα στοιχεία, όσον αφορά στο περιεχόμενο, το ύφος, τη μορφή και τη σύνθεση και επιλέγοντας και διευθετώντας κατάλληλες γραμμές, σχήματα και χρώματα. Δεδομένου λοιπόν της εξαιρετικά ειδικής ιδιομορφίας των παιδικών σχεδίων και της συνύπαρξης μέσα σ' αυτά αρκετών διαφορετικών στοιχείων και εμπειριών, γίνεται άμεσα αντιληπτή η δυσκολία της επεξήγησης των έργων τους καθώς και η ιδιαίτερη προσοχή, που θα πρέπει να αποδίδεται κατά τη διαδικασία της ερμηνείας τους.

Η κατανόηση των τρόπων με τους οποίους τα παιδιά προσεγγίζουν τη ζωγραφική, απαιτεί προηγουμένως τη διερεύνηση των αιτιών της κινητοποίησης των αυθόρμητων εκφράσεών τους. Μνήμη, φαντασία και πραγματικότητα αποτελούν τις κυριότερες σύνηθες διόδους, μέσω των οποίων τα παιδιά καταλήγουν στις εικόνες που ζωγραφίζουν. Η χρησιμοποίηση της μνήμης για ανάκληση εικόνων και χαρακτηριστικών των αντικειμένων, με σκοπό την απεικόνισή τους σ' ένα χαρτί με τη μορφή ζωγραφιάς, δεν είναι διόλου εύκολη υπόθεση για τα παιδιά. Η απεικόνιση συναισθημάτων, φανταστικών προσώπων και ιστοριών, μέσω της πλούσιας φαντασίας τους, διαφαίνεται πιο εύκολη υπόθεση γι' αυτά και λειτουργεί ως αίτιο δημιουργίας ποικίλων έργων, αλλά μερικές φορές λειτουργεί και ως εμπόδιο που αναστέλλει, λόγω διαφόρων αιτιών, την καλλιτεχνική δραστηριότητα. Τέλος, η πραγματικότητα λειτουργεί πάντα ως καταλυτικός παράγοντας, δημιουργώντας άμεσες επιρροές στο παιδί, καθώς τα αντικείμενα που το πλαισιώνουν αποτελούν μοντέλα αντιγραφής και πηγές παροχής χαρακτηριστικών.

Μια άλλη διάσταση που πρέπει να επισημανθεί είναι η διαμόρφωση στάσης απέναντι στη ζωγραφική, η οποία και διαμορφώνεται στην ευαίσθητη παιδική ηλικία. Ενθάρρυνση ή αποθάρρυνση θα οδηγήσουν το παιδί σε ώθηση ή απόθωση προς ή από

τη ζωγραφική. Επιπλέον, τη ζωγραφική ικανότητα επηρεάζουν οι εμπειρίες που τυχόν διαθέτει το παιδί, μέσω εικονογραφημένων περιοδικών, σχεδίων και πινάκων που του εκθέσανε οι μεγάλοι και αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στην αναπαραγωγή στερεότυπων σχεδίων, σχημάτων και χρωμάτων από αυτό. Οι κοινωνικο-πολιτιστικές επιδράσεις είναι σημαντικές καθώς η κουλτούρα, η θρησκεία, η εθνικότητα και η φυλή, αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν τόσο την τάση του παιδιού στη ζωγραφική, όσο και τη θεματολογία αυτής.

1.2 Παράγοντες που επηρεάζουν τη ζωγραφική των παιδιών.

Έχοντας σχηματίσει μια πρώτη άποψη για τον τρόπο προσέγγισης της ζωγραφικής από το παιδί, αξίζει στη συνέχεια να διερευνήσουμε τη ζωγραφική ως διεργασία. Μέσω της ζωγραφικής αναπαράγονται μορφές, σχήματα και εικόνες με διάφορες γραμμές, έχοντας συνήθως ως εργαλεία, γραφική ύλη (μολύβι) και χαρτί. Ειδικά για τα παιδιά η έννοια της ζωγραφικής περιλαμβάνει αφενός τη διαδικασία της κατασκευής, αφετέρου και το προϊόν αυτής. Είναι απαραίτητο λοιπόν να κατανοηθεί σε βάθος και η διεργασία, προκειμένου να επιτευχθεί έγκυρη και αντικειμενικότερη ερμηνεία της παιδικής ζωγραφικής.

1.2.1 Υλικά

Οι παρατηρήσεις της Kramer (1971) οι οποίες και αναφέρονται στους ποικίλους τρόπους (προκαταρκτικές ενέργειες, χαώδης έκφραση, αμυντική ζωγραφική, εικονογράμματα και μορφοποιημένη έκφραση) με τους οποίους τα παιδιά χρησιμοποιούν τα υλικά κατά τη διαδικασία της παραγωγής του σχεδίου, είναι σημαντικές και διευρύνουν την κατανόηση τόσο του τελικού προϊόντος, όσο και της εικαστικής

διεργασίας. Τα υλικά και ο περιβάλλον χώρος επιδρούν με αποφασιστικό τρόπο στο αποτέλεσμα της εικαστικής έκφρασης και στο ίδιο το ενδιαφέρον των παιδιών για την ζωγραφική. Η καλή ποιότητα των υλικών που παρέχονται στο παιδί επηρεάζει τον εικαστικό πλούτο της έκφρασης ως προς την ποσότητα, ποιότητα και ποικιλία, ενώ ταυτόχρονα η επιλογή του υλικού από το παιδί, εξαρτάται τόσο από την κατάσταση του υλικού (σπασμένα χρώματα, άθικτα κ.λ.π.), όσο και από την ίδια την προσωπικότητα του παιδιού. Σημαντικός παράγοντας είναι και η άμεση επαφή του παιδιού με τα υλικά, με σκοπό την εξοικείωσή του μ' αυτά και την πλήρη κατανόηση της λειτουργίας τους και όχι μόνο η προφορική περιγραφή και η επεξήγησή της. Πρέπει να τονιστεί επίσης ότι, ιδιότητες των υλικών όπως το μέγεθος, επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά το εικαστικό αποτέλεσμα καθώς περιορίζουν ή ενθαρρύνουν την κίνηση. Για παράδειγμα, σε μία κόλλα Α₄ τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν λεπτομερείς φιγούρες, ενώ σε μεγαλύτερα μεγέθη χαρτιού δημιουργούν παιγνιώδεις εκφράσεις, λόγω των αφηρημένων κινήσεων.

Όταν το παιδί ζωγραφίσει, οι επιλογές των χρωμάτων επηρεάζονται άμεσα από το χρώμα του χαρτιού, πάνω στο οποίο δημιουργεί το εικαστικό του έργο. Συνήθως παρέχεται λευκή κόλλα Α₄, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να επιλέξει οποιοδήποτε χρώμα της αρεσκείας του και να μην περιοριστεί από τον ήδη υπάρχοντα χρωματισμό μιας έγχρωμης κόλλας χαρτιού. Τα υλικά χρωματισμού επίσης καλό είναι να επιλέγονται προσεγμένα, να είναι απλά στη χρήση και να διακατέχονται από μια μεγάλη γκάμα χρωμάτων, με σκοπό να απελευθερωθεί το παιδί και να επιλέξει το χρώμα της αρεσκείας του.

Η Rubin (1984) επισημαίνει ότι τα υλικά πρέπει να είναι κατάλληλα για τα παιδιά, να ανταποκρίνονται στο αναπτυξιακό τους επίπεδο, στις

ήδη υπάρχουσες εμπειρίες τους, στα ξεχωριστά ενδιαφέροντά τους και στις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Η μεγάλη ποικιλία λοιπόν εξασφαλίζει στα παιδιά την ανακάλυψη των δικών τους προτιμήσεων και την ανάπτυξη των δικών τους προσφιλών μορφών έκφρασης.

1.2.2 Περιβάλλον

Στην κατανόηση της έκφρασης των εικαστικών δημιουργημάτων των παιδιών πρέπει να συμπεριληφθεί και η επίδραση ενός επιπλέον παράγοντα, του περιβάλλοντος. Είναι γεγονός ότι ο περιβάλλον χώρος και οι συνθήκες που αυτός δημιουργεί, επηρεάζουν σημαντικά τόσο το ύφος όσο και το περιεχόμενο των εικαστικών δημιουργημάτων των παιδιών. Έντονα πειθαρχημένο και προσεγμένο περιβάλλον επιδρά και επιφέρει προσεγμένα, επιμελώς χρωματισμένα και αρκετά δομημένα εικαστικά έργα, ενώ απελευθερωμένο, χαλαρό περιβάλλον, επιφέρει μια πιο ελεύθερη έκφραση και δομή στις ζωγραφιές των παιδιών. Αναμφισβήτητα ο περιβάλλον χώρος, μέσω της κατάλληλης διαμόρφωσης, μπορεί να επιδράσει στην εκφραστική ικανότητα των παιδιών θετικά, δημιουργώντας αίσθηση ασφάλειας και απελευθέρωσης καθώς και έξαψη της διάθεσης για καλλιτεχνική δραστηριότητα.

1.3. Μια φαινομενολογική προσέγγιση για την κατανόηση της ζωγραφικής των παιδιών

Έχοντας επισημάνει τους κυριότερους παράγοντες επίδρασης και επιρροής της εικαστικής εκφραστικότητας των παιδιών, τους παράγοντες δηλαδή που θα συμβάλλουν θετικά ή αρνητικά στη

δημιουργία ενός αντιπροσωπευτικού προς τον καλλιτέχνη έργου, καθίσταται απαραίτητο, στο σημείο αυτό, να παρουσιάσουμε και τη φαινομενολογική προσέγγιση των εικαστικών έργων από τον μελετητή.

Η φαινομενολογική προσέγγιση των παιδικών εικαστικών έργων, αποτελεί έναν ενδιαφέροντα τρόπο ερμηνείας τους. Ως φαινομενολογία, ορίζεται η επιστημονική μελέτη των ίδιων των φαινομένων, χωρίς την εκ των προτέρων διατύπωση ιδεών για τα αίτια που μπορεί να τα προκάλεσαν. Η χρήση μιας διευρυμένης ματιάς στην ποικιλία των νοημάτων, τα οποία ενδεχομένως περιέχονται στα εικαστικά έργα των παιδιών είναι το σημαντικότερο στοιχείο της. Η διευρυμένη αυτή ματιά πραγματοποιείται λαμβάνοντας υπόψη τα αντιληπτικά πλαίσια των δημιουργών του σχεδίου και καθίσταται τρόπος πολύπλευρης κατανόησης της εκφραστικής εργασίας των παιδιών, επιτρέποντας στον παρατηρητή να μεγεθύνει τις εικόνες, να κατασκευάσει νοήματα μέσω περισσότερων οπτικών γωνιών και να αναπτύξει μια πιο συγκροτημένη άποψη για την παιδική εικαστική έκφραση.

Η φαινομενολογία αποτελεί πεδίο μελέτης της φιλοσοφίας, αλλά υιοθετήθηκε και από τους μελετητές που θέλουν να προσεγγίσουν τα σχέδια των παιδιών χωρίς προκαταλήψεις, προσδοκίες και προκαθορισμένες δομές (Field & Morse, 1985). Η υιοθέτηση της φαινομενολογικής μελέτης σε μια έρευνα, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της (Field & Morse, 1985), επιφέρει πλεονεκτήματα. Όταν ο παρατηρητής τηρεί μια στάση άγνοιας, οδηγείται σε νέες ανακαλύψεις και δέχεται καινούργιες σημαντικές πληροφορίες από το παιδί – δημιουργό του εικαστικού έργου. Με αυτό τον τρόπο το έργο αν και δείχνει κοινό ή τυποποιημένο, αποκτά μοναδικότητα, καθιστά σεβαστές τις εμπειρίες του παιδιού και εκπέμπει ποικιλία νοημάτων, αποφεύγοντας την αγνόηση ή περιθωριοποίηση ορισμένων εξ αυτών.

Τα παιδιά χρησιμοποιούν την τέχνη για να συνδέσουν τις εμπειρίες τους από το περιβάλλον, με εικόνες του εσωτερικού τους κόσμου. Αυτό τα υποβοηθά να ανακαλύψουν και να επιβεβαιώσουν τον εαυτό τους, αλλά και τις σχέσεις τους με τους άλλους ανθρώπους, την κοινωνία και το ευρύτερο περιβάλλον τους. Ο ερευνητής λοιπόν έχει την δυνατότητα να ανακαλύψει και να αναγνωρίσει όλες τις διαφορετικές πλευρές της εικαστικής έκφρασης του παιδικού σχεδίου, οι οποίες και αφορούν τις γνωστικές ικανότητες, τη συναισθηματική ανάπτυξη, την αναπτυξιακή ωριμότητα και τις διαπροσωπικές σχέσεις του δημιουργού. Όπως σημειώνει και η Rubin (1984), η τέχνη έχει τη δυνατότητα να συμβολίζει όχι μόνο τα εσωτερικά αλλά και τα διαπροσωπικά γεγονότα, ενώ ταυτόχρονα συμπυκνώνει τις εμπειρίες, τα συναισθήματα και τις αντιλήψεις, σε μια ενιαία και μοναδική οπτική δήλωση.

Η φαινομενολογική προσέγγιση επιτρέπει σε μεγάλο βαθμό την κατανόηση των παιδικών σχεδίων, αλλά είναι γεγονός ότι συνδέονται συγκεκριμένα θέματα ενός παιδικού εικαστικού δημιουργήματος, με ορισμένες έννοιες, εμπειρίες αλλά και δυσκολίες. Αποδέχεται το γεγονός ότι, αρκετά παιδιά δεν έχουν την δυνατότητα να διατυπώσουν τις εμπειρίες τους με λόγια και να περιγράψουν λεκτικά το δημιούργημά τους. Επίσης θεωρεί ότι, κάθε παιδί προσεγγίζει με διαφορετικό τρόπο την τέχνη, έχει διαφορετικό – ιδιόμορφο ύφος στη ζωγραφική του, χαρακτηρίζεται από τις ιδιαίτερες προτιμήσεις του και αντιπάθειες για χρώματα, σχήματα και συνθέσεις, και εκδηλώνει τις ιδιαίτερες αυτές προτιμήσεις σε ορισμένα χρώματα μέσω της επανάληψής των στα διάφορα έργα τους (Rubin, 1984).

1.4 Η κατανόηση του συναισθηματικού περιεχομένου του παιδικού σχεδίου.

Η προηγούμενη εκτενής αναφορά στην κατανόηση της φαινομενολογικής προσέγγισης, καθώς επίσης και στους παράγοντες που επηρεάζουν τη δημιουργία του τελικού εικαστικού προϊόντος, κρίθηκε απαραίτητη διότι αρκετές μελέτες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους για τις εικαστικές εκφράσεις των παιδιών σε καταλόγους στοιχείων (λεπτομέρειες σπιτιών, χαρακτηριστικά ανθρώπινων φιγούρων και κόμπους σε κορμούς δέντρων). Γίνεται λοιπόν εύκολα αντιληπτό ότι, ο μελετητής των παιδικών σχεδίων, θα πρέπει να εκτιμά και να συνυπολογίζει τους σημαντικούς αυτούς παράγοντες, οι οποίοι και καθορίζουν το τι και το γιατί ζωγραφίζουν τα παιδιά. Να λαμβάνει, δηλαδή υπόψη το πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκαν τα εικαστικά έργα των παιδιών, αποφεύγοντας την παραποίηση, παρερμηνευση και διαστρέβλωση της εικαστικής εκφράσεώς των, αποκομίζοντας ταυτόχρονα ωφέλιμα συμπεράσματα (Betensky, 1995. Rubin, 1984).

Η πολυπλοκότητα του συναισθηματικού περιεχομένου της ζωγραφικής των παιδιών, είναι εμφανής και δυσερμήνευτη. Η κατανόηση του συναισθηματικού περιεχομένου των παιδικών σχεδίων προϋποθέτει πρωταρχικά το σεβασμό από τον ερευνητή τόσο της δημιουργικής εργασίας, όσο και της πολυπλοκότητάς της. Η παιδική τέχνη χαρακτηρίζεται από ταυτόχρονη εκπομπή πολύπλοκων συναισθημάτων και η δυσκολία της ερμηνείας τους ή η παρερμηνεία αυτών από τον ενήλικα μελετητή, έγκειται στο γεγονός ότι συνήθως παρεμβάλλονται και αναμειγνύονται και τα δικά του συναισθήματα, μέσα στα ήδη υπάρχοντα του παιδικού σχεδίου. Είναι γεγονός ότι το συναίσθημα για τα παιδιά της πρώιμης παιδικής ηλικίας, αποτελεί μια

αφηρημένη έννοια και συμπεριλαμβανομένου του περιορισμένου τους λεξιλογίου, καθίσταται δύσκολη η κατανόηση του τρόπου έκφρασης των συναισθημάτων μέσω των παιδικών σχεδίων, αλλά και η εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για την συναισθηματική κατάσταση των παιδιών, μέσα από τα σχέδιά τους. Όταν τα παιδιά αρχίζουν να περνούν στο σχηματικό στάδιο (Golomb, 1990), τα συναισθήματά τους απεικονίζονται μέσω του σχεδιασμού χαρακτηριστικών φιγούρων προσώπων (χαμογελαστό πρόσωπο – ευτυχισμένος, δακρυσμένο – δυστυχισμένος κ.λ.π.).

1.5 Μια αναφορά στα δομικά στοιχεία του σχεδίου.

— χρώμα
— μέγεθος
— θέση

Η κατανόηση του συμβολικού περιεχομένου των αυθορμήτων εικαστικών εκφράσεων των παιδιών, προϋποθέτει την παρατήρηση και μελέτη δομικών στοιχείων όπως, οι γραμμές, το σχήμα, το χρώμα, το μέγεθος και η συνολική οργάνωση του σχεδίου.

1.5.1 Χρώμα

Το χρώμα άρχισε σταδιακά να απασχολεί όλο και πιο έντονα τους μελετητές των παιδικών σχεδίων (Furth, 1988. Golomb, 1990. Gulbro-Leavitt & Schimmel, 1991), κεντρίζοντας το ενδιαφέρον τους τόσο για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά το χρησιμοποιούν στα σχέδιά τους, όσο και για την πιθανότητα να εκφράζουν μέσω αυτού διάφορα συναισθήματα. Δεδομένου του γεγονότος ότι, κάθε άνθρωπος έχει τις δικές του ιδέες και αντιλήψεις για τη σημασία των χρωμάτων, διαμορφωμένες πάντα μέσω των πολιτισμικών - κοινωνικών επιδράσεων, πιθανόν δε θα μπορούσε να μην αντιδράσει

συναισθηματικά στη θέα ενός εικαστικού έργου τέχνης, καθώς χρώμα και συναίσθημα συνδέονται στενότερα.

Οι συναισθηματικές σημασίες και ερμηνείες που αποδίδονται σ' ένα συγκεκριμένο χρώμα, δεν είναι ούτε καθορισμένες, αλλά ούτε και απόλυτες. Αντιθέτως εκδηλώνονται ποικιλοτρόπως και στην αναζήτηση ενός ιδιαίτερου αποδιδόμενου νοήματος από έναν μελετητή, θα πρέπει να συμπεριληφθούν αρκετοί παράγοντες που συμμετέχουν και διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν το χρώμα στα σχέδιά τους.

Το αναπτυξιακό στάδιο, στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά, αποτελεί κύριο παράγοντα καθορισμού χρήσης του χρώματος στα παιδικά τους εικαστικά έργα (Golomb, 1990). Στα πρώτα τους χρόνια (18 μηνών – 4 ετών), συχνά αρπάζουν τυχαία έναν μαρκαδόρο ή τον πρώτο που βρίσκεται μπροστά τους και ζωγραφίζουν, χωρίς να κάνουν συνειδητές χρωματικές επιλογές. Στο επόμενο στάδιο (4 – 6 ετών) η χρήση του χρώματος γίνεται υποκειμενική, ενώ το περιβάλλον παίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς τα περισσότερα παιδιά συνδέουν το χρώμα στα σχέδιά τους με τις ευρύτερες αντιλήψεις τους προς αυτό. Καθίσταται επομένως δύσκολος στο στάδιο αυτό, ο καθορισμός και η απόδοση μιας ιδιαίτερης σημασίας στην επιλογή του χρώματος και τη χρησιμοποίησή του από το παιδί. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό και η αναφορά της Golomb (1990), η οποία παρατηρεί ότι ακόμα και τα τετράχρονα παιδιά χρησιμοποιούν το χρώμα με αντιπροσωπευτικό τρόπο και συνήθως τα χρώματα αντιστοιχούν στο πραγματικό χρώμα του αντικειμένου που ζωγραφίζουν, παρόλο που η επιλογή είναι απολύτως ελεύθερη και χωρίς περιορισμούς. Η ανάπτυξη κανόνων για τη χρήση του χρώματος από τα παιδιά, επέρχεται στο σχηματικό στάδιο (6 – 9 ετών). Αν και οι πρώτοι αυτοί κανόνες (π.χ. το δέντρο έχει καφέ κορμό και πράσινα φύλλα) δημιουργούν ανελαστικότητα και περιορισμό στην

επιλογή και χρήση του χρώματος, παρατηρείται μια ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα ασυνήθιστη μορφή χρήσης των χρωμάτων από τα παιδιά αυτής της ηλικίας. Ο απόλυτος ρεαλισμός υποδηλώνει την τάση των μεγαλύτερων παιδιών (9 ετών και άνω), να χρησιμοποιούν τα χρώματα προσπαθώντας να παρουσιάσουν μια αντιγραφή του φυσικού κόσμου.

Η σημασία των χρωμάτων που χρησιμοποιούνται στην ζωγραφική και η ειδική σχέση τους με την έννοια του συναισθήματος, αποτέλεσαν αντικείμενο πολλών θεωρητικών προσεγγίσεων. Η ταύτιση χρωμάτων με διάφορες κατηγορίες συναισθημάτων αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και αφορμή έρευνας για διάφορους μελετητές. Οι Alschuler και Hattwick (1947) πραγματοποιώντας έρευνες γύρω από την παιδική ζωγραφική, παρατήρησαν ότι τα μικρότερα παιδιά προτιμούν τα «ζεστά» χρώματα (κόκκινο και πορτοκαλί), ενώ τα μεγαλύτερα στρέφονται προς τα «ψυχρά» (πράσινο και μπλε). Οι αποκαλυπτόμενες μέσω των ερευνών προτιμήσεις των παιδιών, αποδόθηκαν από τους συγκεκριμένους μελετητές στον έμφυτο αυθορμητισμό που διέπει τα μικρότερα παιδιά και στην αναπτυσσόμενη αίσθηση ελέγχου που διακατέχει τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας. Οι δύο ερευνητές περιορίστηκαν σε ψυχαναλυτικές ερμηνείες, που δεν τους επέτρεψαν να διατυπώσουν συμπεράσματα τα οποία να χαρακτηρίζονται από εγκυρότητα και αξιοπιστία.

Ο Furth (1988) βασιζόμενος στην πολύχρονη εργασία του με παιδιά, παρατηρεί ότι, υπάρχει ταύτιση και σχέση ανάμεσα σε ορισμένες μορφές συναισθημάτων και τη χρήση χρωμάτων στο παιδικό εικαστικό δημιούργημα. Αποδίδει σε κάθε χρώμα που χρησιμοποιείται από τα παιδιά αντίστοιχο συναίσθημα. Συμπεραίνει ότι το κόκκινο χρώμα προτιμάται από όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτου ηλικίας, καθώς αντιπροσωπεύει τα πιο έντονα συναισθήματα, εκφράζει την επιθετικότητα, το θυμό, το μίσος, αποδίδει το πάθος, την αγάπη, την

εκφραστικότητα και συσχετίζεται με θέματα ζωτικής σημασίας. Αντίστοιχα χαρακτήρισε και άλλα χρώματα και κυρίως το μαύρο, το οποίο και το ταύτισε με το άγνωστο, τα αρνητικά συναισθήματα, την απειλή και το φόβο.

Οι εικασίες και οι ερμηνείες των νοημάτων που πηγάζουν από την χρήση των χρωμάτων στα παιδικά σχέδια, είναι πολλές. Λόγω φυσικά της πολυπλοκότητας και της ποικιλομορφίας των αντιλήψεων περί της σημασίας των χρωμάτων, έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς αντιφατικές ερμηνείες περί των καθιερωμένων τυποποιημένων αντιστοιχίσεων και κατηγοριοποιήσεων χρωμάτων και συναισθημάτων. Αυτές υποδηλώνουν την πολυπλοκότητα της συναισθηματικής ζωής των παιδιών, όπως αυτή καταδεικνύεται και μέσω της εικαστικής τους έκφρασης.

Η έρευνα της Golomb (1990) επέφερε μια άλλη οπτική αντίληψη για την επιλογή και τη χρήση του χρώματος στο παιδικό σχέδιο. Οι παρατηρήσεις της έχουν αρκετό ενδιαφέρον καθώς, επιδεικνύουν την τάση των πεντάχρονων κυρίως παιδιών να χρησιμοποιούν μόνο ένα χρώμα στην προσπάθειά τους να ζωγραφίσουν μια ανθρώπινη μορφή ή την οικογένειά τους, ενώ αντίθετα χρησιμοποιούν περισσότερα του ενός χρώματα, όταν πρόκειται να ζωγραφίσουν ένα τοπίο (κήπο). Είναι προφανές ότι, το χρώμα μπαίνει σε δεύτερη μοίρα, στις περιπτώσεις που ένα μικρό παιδί καλείται να ζωγραφίσει θέματα που αποκτούν σημασία και χαρακτηρίζονται από λεπτομέρειες, όπως οι γραμμές και το σχήμα, ενώ έρχεται σε πρώτη μοίρα και καθίσταται απαραίτητο, στις περιπτώσεις που το απαιτούν (ένας κήπος με λουλούδια). Σταδιακά η κατάσταση αυτή μεταβάλλεται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου, αλλά σε γενικές γραμμές υπάρχει η τάση, κατά την δημιουργία εικόνων που περιέχουν λεπτομέρειες, να χρησιμοποιούνται μονοχρωματικοί συνδυασμοί. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελούν οι σχεδιασμοί

ανθρώπινων φιγούρων, όπου το χρώμα τοποθετείται κυριολεκτικά στο περιθώριο και προτιμάται το εύχρηστο μολύβι, προκειμένου να σχηματιστούν οι ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά τους. Μια αξιοπρόσεκτη παρατήρηση είναι και το γεγονός ότι, τα παιδιά επηρεάζονται σημαντικά από την εποχή που ζούνε, την τηλεόραση και τους παιδικούς προβαλλόμενους ήρωες, επιλέγοντας αντίστοιχα και τα χρώματα που τους συνοδεύουν, για να ζωγραφίσουν τα σχέδιά τους.

1.5.2 Μέγεθος

Το μέγεθος υποδηλώνει τη συναισθηματική σπουδαιότητα που το παιδί αποδίδει στο αντικείμενο (κυρίως στις ανθρώπινες μορφές). Το μέγεθος της ανθρώπινης μορφής είναι ιδιαίτερα σημαντικό και συσχετίζεται με την αυτοεκτίμηση και την προσωπική επάρκεια (Buck, 1948. Hammer, 1958. Koppitz, 1968. Machover, 1949).

Αν και γενικότερα, όταν ένα παιδί καλείται να ζωγραφίσει έναν άνθρωπο, πάντα δημιουργεί μια συμβολική εικόνα του εαυτού του, μέσω της οποίας υποδηλώνει και την αντίληψη που έχει γι' αυτόν. Αυτό δεν σημαίνει και απαραίτητα ότι από το μέγεθος που θα δημιουργηθεί, θα αποδοθεί αυτόματα και η αυτοεκτίμησή του, καθώς μπορεί να υποδηλώνει στιγμιαίες και επίκαιρες συναισθηματικές καταστάσεις.

Για παράδειγμα, ένα μικρό αγόρι ζωγράφισε κάποτε τον εαυτό του, πολύ μικρό. Του ζητήθηκε να εξηγήσει γιατί το έκανε και απάντησε ότι ήταν τόσο πολύ θυμωμένο με τον πατέρα του, που ζωγράφισε τον εαυτό του τόσο μικρό για να βγάλει το θυμό από μέσα του, με αποτέλεσμα ο πατέρας του να μην τον δει. Μερικές φορές τα παιδιά ζωγραφίζουν μικρές μορφές γιατί θέλουν να κρυφτούν από τους μεγάλους, τους οποίους αντιλαμβάνονται ως παρείσακτους. Όταν εδραιωθεί η σχέση

και η εμπιστοσύνη, τότε το μέγεθος των μορφών αλλάζει εντυπωσιακά ακόμη και σε σύντομο χρονικό διάστημα.

1.5.3 Εικαστική συμπεριφορά.

Δείκτη συναισθηματικής σημασίας αποτελεί και η εικαστική συμπεριφορά του παιδιού (Malchiodi, 1970,1997), κατά την οποία πέραν της εξετάσεως του τελικού προϊόντος για τον προσδιορισμό του συναισθηματικού του περιεχομένου, εξετάζεται και ο τρόπος αντίδρασης του παιδιού, τόσο κατά την υποβολή των οδηγιών που του παρέχονται όσο κατά την ίδια την ζωγραφική του δραστηριότητα. Αποκρυπτογραφείται η αυτοπεποίθηση, η φοβία, η ανησυχία, η αμηχανία κ.λ.π., καθ' όλη τη διάρκεια της δημιουργίας του εικαστικού έργου. Τα παιδιά θεωρείται ότι επωφελούνται από την έκφραση του εαυτού τους μέσω των σχεδίων τους, καθώς επίσης και από την έκφραση του άγχους, της φοβίας, της απελπισίας ή των θετικών συναισθημάτων και με αυτόν τον τρόπο αποκτούν ικανότητα προσαρμογής και αποκατάστασης.

1.6 Η εμφάνιση των προβολικών τεστ.

Η έκφραση συναισθημάτων και η εκδήλωση των εσωτερικών αντιλήψεων του παιδιού, μέσω της εικαστικής του δραστηριότητας και του εικαστικού του έργου, απασχόλησαν εδώ και έναν αιώνα αρκετούς μελετητές και επέφεραν ποικίλες ερευνητικές προσπάθειες, που ως βασικό τους σκοπό περιείχαν την σύνδεση της εικαστικής έκφρασης με την προσωπικότητα του δημιουργού της. Τα προβολικά τεστ είχαν κατά κανόνα κλινικό προσανατολισμό και χαρακτήρα.

Ήδη από την δεκαετία του '30 δημιουργούνται τα πρώτα προβολικά τεστ, τυποποιημένης μορφής. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα το τεστ «Σπίτι – Δέντρο – Άνθρωπος», στο οποίο το παιδί καλείται να σχεδιάσει ένα σπίτι, ένα δέντρο και έναν άνθρωπο. Τα τρία αυτά εικαστικά έργα του παιδιού, ερμηνεύονταν στη συνέχεια βάση τυποποιημένης εκφραστικής αποκρυπτογράφησης, καθώς κυριαρχεί η αντίληψη ότι κάθε αντικείμενο λειτουργεί ως σύμβολο για ορισμένες συναισθηματικές πλευρές και εμπειρίες του παιδιού.

Ο Hammer (1958) δίνει σαφέστατα νοήματα και συμβολισμούς στα τρία αντικείμενα και συγκεκριμένα αντιστοιχεί το σπίτι με το σώμα του παιδιού, τη μητέρα ή το πατρικό σπίτι, ενώ αντίστοιχα θεωρεί ότι το δέντρο αντανακλά τα σχετικά βαθύτερα και πιο ασυνείδητα συναισθήματα που έχουν τα παιδιά για τον εαυτό τους. Ταυτίζει τέλος τον άνθρωπο, με την συνειδητή άποψη που έχουν τα παιδιά για τον εαυτό τους και τις σχέσεις τους με τον υπόλοιπο κόσμο.

1.6.1 Το έργο της Machover.

Σταθμό στην προβολική παράδοση αποτέλεσε η δουλειά της Karen Machover (1949), καθώς άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή στη μετέπειτα έρευνα. Η δουλειά της και οι παρατηρήσεις της, ειδικά όσον αφορά τα σχέδια της ανθρώπινης φιγούρας, ήταν τόσο σημαντική και αξιόλογη, που θεωρείται ακόμα και σήμερα σαν καθοριστικός οδηγός για την προβολική ερμηνεία των σχεδίων. Το προβολικό τεστ της Machover, γνωστό σήμερα ως «τεστ του ανθρώπου», περιελάμβανε την αξιολόγηση τόσο του τελικού προϊόντος όσο και της διαδικασίας δημιουργίας του. Η Machover θεωρεί ότι, το παιδί μέσα στα σχέδια της ανθρώπινης φιγούρας, αφενός προβάλλει την αυτοεικόνα του, αφετέρου τα πιο μόνιμα και σταθερά στοιχεία της προσωπικότητάς του.

Η βαθμολόγηση του σχεδίου και των λεπτομερειών του, είναι καθαρά ποιοτική, ενώ ο εξεταστής προσπαθεί να δημιουργήσει την περιγραφή της προσωπικότητας του δημιουργού – υποκειμένου, διαμέσου της ανάλυσης των διαφόρων στοιχείων που περιλαμβάνονται σ' αυτό. Η ανάλυση της Machover συμβαδίζει με τις ψυχαναλυτικές ερμηνείες, καθώς αποδέχεται τις μεταμφιεσμένες και συμβολικές εκφράσεις ιδεών και την σαφέστατη απεικόνισή τους.

Τα προβολικά τεστ χρησιμοποιήσανε κατά γενική ομολογία τρεις φιγούρες (σπίτι, δέντρο, άνθρωπο), των οποίων η επιλογή δεν έγινε τυχαία. Καθοριστικό ρόλο έπαιξε τόσο η οικειότητα των μορφών αυτών, ακόμα και για τα μικρά παιδιά, όσο και η ικανότητά τους στο να δημιουργούν συνειρμούς και προβολικό υλικό. Ειδικότερα η μορφή της ανθρώπινης φιγούρας, χαρακτηρίζεται από την παγκοσμιότητα των χαρακτηριστικών της, την ιδιαίτερη επιλογή και προτίμηση που της δείχνουν τα παιδιά και πλεονεκτεί έναντι όλων των άλλων φιγούρων, οι οποίες διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό. Πέραν της παρουσίας ή της απουσίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, λεπτομερειών, αναλογιών και προοπτικής, η αξιολόγηση των συγκεκριμένων σχεδίων περιελάμβανε και την χρήση χρωμάτων σε ορισμένες περιπτώσεις .

Η καθιέρωση και η αναγνώριση των προβολικών τεστ (Koppitz, 1984), επέφερε δείκτες αποκρυπτογράφησης των περιεχομένων στα σχέδια μηνυμάτων. Όλες οι αποκαλούμενες αυθεντίες της ερμηνείας των προβολικών σχεδίων, συμφωνούν ότι το μέγεθος του σχεδίου της ανθρώπινης φιγούρας είναι πολύ σημαντικό, καθώς εκφράζει την αυτοεκτίμηση του υποκειμένου. Η προσπάθεια όμως της ταύτισης του μεγέθους της φιγούρας με την αυτοεκτίμηση (όσο πιο μεγάλη φιγούρα, τόσο μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση), ήρθε αντιμέτωπη ακόμα και με τον κύριο – βασικό υποστηρικτή της, την ψυχαναλυτική θεωρία, καθώς υπήρχαν απτά παραδείγματα και φαινόμενα, που υποδείκνυαν το

ακριβώς αντίθετο. Παρόμοιες καταστάσεις εμφανίζονται και στα υπόλοιπα χαρακτηριστικά – δείκτες, όπως μύτη, αντίχειρας, στόμα κ.λ.π. , ερμηνείες δηλαδή που συνδέθηκαν με την σεξουαλικότητα και συσχετίζονται με την ιδεολογία του Freud, καθώς επίσης και για χαρακτηριστικά όπως η έλλειψη άκρων, τοποθέτηση σχεδίου στο χαρτί, πάχος γραμμών, σκιαγράφηση, λεπτομέρειες, σβησίματα, απεικόνιση ρούχων κ.λ.π.

1.6.2 Οι σημαντικές καινοτομίες της Korppitz.

Μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση στις συναισθηματικές – εκφραστικές πλευρές του σχεδίου επιχειρήθηκε από την Elizabeth Korppitz (1968), η οποία επιχειρεί να δημιουργήσει αναπτυξιακά συστήματα βαθμολόγησης για τα σχέδια των παιδιών, έχοντας αποδεχτεί τις αντιλήψεις – παρατηρήσεις της Machover. Η δουλειά της θεωρήθηκε ότι προσέφερε ένα μέσο αξιολόγησης της νοημοσύνης παρά εκτίμησης της προσωπικότητας.

Έχοντας ως βασική της υπόθεση ότι, η ανθρώπινη φιγούρα σε ένα παιδικό σχέδιο αντανακλά κυρίως το επίπεδο ανάπτυξης του παιδιού και τις στάσεις του απέναντι στον εαυτό του και στους σημαντικούς άλλους της ζωής του, αποδέχτηκε την άποψη ότι στο παιδικό σχέδιο προβάλλονται τα σύγχρονα άγχη, με αποτέλεσμα να προσδίδουν σ' αυτό μια αντανάκλαση της τρέχουσας συναισθηματικής κατάστασης, παρά των μόνιμων χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του.

Το τεστ της Korppitz εμπεριέχει και εμφανίζει πολλές καινοτομίες, συγκριτικά με τις προηγούμενες προβολικές τεχνικές . Η εξέταση είναι ατομική, το παιδί σχεδιάζει παρουσία του εξεταστή και στο τέλος γίνεται η βαθμολόγηση σύμφωνα με το σύστημα που καθιέρωσε η ίδια. Η σημαντικότερη καινοτομία που εισήγαγε η Korppitz είναι το γεγονός

ότι έλαβε υπόψη της, τις αλλαγές που χαρακτηρίζουν τη φυσιολογική σχεδιαστική ανάπτυξη, εισάγοντας στην έρευνά της μια ουσιαστική βελτίωση, καθώς η παρουσία (ή η απουσία) μιας συγκεκριμένης λεπτομέρειας μπορεί να είναι κλινικά σημαντική σε μια ηλικία, αλλά όχι σε μια άλλη.

Τα αποτελέσματα των ερευνών της και η ενσωμάτωση στοιχείων από προηγούμενες έρευνες (Hammer, 1958. Machover, 1968), την οδήγησαν στον προσδιορισμό τριάντα συναισθηματικών δεικτών, οι οποίοι είναι πιθανόν να βρίσκονται στα παιδικά σχέδια της ανθρώπινης φιγούρας. Τα στοιχεία αυτά εμφανίζονται συχνότερα στα σχέδια ανθρώπινων φιγούρων των διαταραγμένων παιδιών, είναι ασυνήθιστα στα σχέδια των φυσιολογικών και δεν σχετίζονται μόνο με την ηλικία και την ωρίμανση των παιδιών. Σ' αυτούς τους συναισθηματικούς δείκτες περιλαμβάνονται για παράδειγμα, η χοντρή ασυμμετρία των άκρων, η απεικόνιση δοντιών, η παράλειψη άκρων και βασικών χαρακτηριστικών του προσώπου κ.α. Η Korritz (1984) παρουσιάζει την ανάλυσή της (στο παιδικό σχέδιο της ανθρώπινης φιγούρας) ως κλινική τεχνική, μέσω της οποίας αποσπώνται ευκολότερα από τον ασθενή πληροφορίες, παρά ως ψυχομετρικό τεστ. Χαρακτηριστικά επισημαίνει ότι, το ολοκληρωμένο σχέδιο και ο συνδυασμός διαφόρων σημαδιών και δεικτών, πρέπει πάντοτε να εξετάζεται και στη συνέχεια πρέπει να αναλύεται με βάση την ηλικία, την ωρίμανση, τη συναισθηματική κατάσταση, το κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο του παιδιού.

Το αποτέλεσμα της δουλειάς της Korritz επέφερε έναν κατάλογο στοιχείων, μέσω των οποίων γίνεται αξιόπιστη διαφοροποίηση των σχεδίων ανθρώπινης φιγούρας των συναισθηματικά διαταραγμένων παιδιών, από τα αντίστοιχα σχέδια των φυσιολογικών παιδιών. Οι ερμηνείες της για τα σχέδια διαθέτουν εμπειρική υποστήριξη ενώ η

προσέγγισή της είναι κυρίως κλινική και δεν βασίζεται σε μια ολοκληρωμένη θεωρία.

1.7 Η εγκυρότητα των προβολικών τεστ

Οι ερμηνείες των προβολικών σχεδίων, βάση των χαρακτηριστικών τους, δεν παρουσιάζονται ως αναλλοίωτες αρχές, αλλά πρέπει να γίνονται απαραίτητως κάτω από το φως όλου του διαθέσιμου κλινικού υλικού. Η εγκυρότητα λοιπόν των προβολικών τεστ εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο η ερμηνεία των σχεδίων δίνει το ίδιο αποτέλεσμα με άλλες ανεξάρτητες αξιολογήσεις της προσωπικότητας ή της συναισθηματικής κατάστασης του υποκειμένου. Η προσπάθεια των ερευνητών – υποστηρικτών της εγκυρότητας των προβολικών τεστ, για περαιτέρω επαλήθευση των παρατηρήσεών τους μέσω άλλων μεθόδων, καταδεικνύει τις ανησυχίες τους και τις αμφιβολίες τους, για τα ίδια τα αποτελέσματά τους, τα οποία συνήθως ουδέποτε καθιερώθηκαν εξ ολοκλήρου ως αναλλοίωτες αρχές. Ειδικότερα ο Nunnally (1978) συμπέρανε ότι τα προβολικά τεστ δεν παρέχουν ιδιαίτερα έγκυρες μετρήσεις των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, καθώς σε οποιαδήποτε περίπτωση αποπειράθηκε συστηματική σύγκριση με επαρκή ομάδα ελέγχου, οι ψυχοδυναμικές ερμηνείες δεν επέφεραν έγκυρα συμπεράσματα.

Τα προβλήματα που αφορούν την εγκυρότητα των προβολικών ερμηνειών (Martin, 1988. Swenson, 1968), αυξάνονται καθώς έχει αποδειχτεί ότι τα στοιχεία των σχεδίων που, όπως υποστηρίζεται έχουν κλινική σημασία, αποτελούν μια φυσιολογική σχεδιαστική διαδικασία. Για παράδειγμα, η παράληψη των βραχιόνων και των χεριών θεωρείται ότι αντανακλά συναισθήματα αδυναμίας. Ωστόσο είναι συνηθισμένο

για παιδιά μικρότερα των πέντε ετών να παραλείπουν τους βραχίονες ή και τα χέρια στα σχέδιά τους.

1.8 Η αξιοπιστία των προβολικών τεστ.

Τα προβολικά σχεδιαστικά τεστ, δεν είναι αξιόπιστα. Για να είναι ένα τέστ αξιόπιστο, θα πρέπει σε δύο εντελώς διαφορετικές εξετάσεις, τα σχέδια του υποκειμένου να εμφανίζουν με μεγάλη ακρίβεια τα ίδια σημαντικά χαρακτηριστικά. Όμως το παιδί δημιουργεί σχέδια που εμφανίζουν αξιόλογες διαφορές μεταξύ τους, και συνεπώς σύμφωνα με τις ερμηνείες των προβολικών τεστ, ερμηνεύεται ως διαφορετική προσωπικότητα. Μια άλλη επαλήθευση της μη αξιοπιστίας των προβολικών ερμηνειών, αποτελεί και το γεγονός ότι, για το ίδιο προβολικό σχεδιαστικό τεστ, το οποίο και θεωρείται ως αντιπροσωπευτικό της προσωπικότητας του υποκειμένου, θα πρέπει να συμφωνήσουν πλήρως τουλάχιστον δύο ανεξάρτητοι μεταξύ τους εξεταστές, γεγονός που όπως αποδείχθηκε στην πράξη δεν είναι πάντα εφικτό. Η Anastasi (1976) μελετώντας τις ελάχιστες επαρκώς ελεγμένες έρευνες, διαπίστωσε ότι, αποκαλύπτονται δραματικές ασυμφωνίες μεταξύ ερμηνειών διαφορετικών εξεταστών για τις ίδιες προβολικές αντιδράσεις.

Σήμερα τα τεστ σχεδίων φηγούρας είναι ακόμα πολύ δημοφιλή, ειδικά ανάμεσα σε κλινικούς κύκλους και το γεγονός αυτό αποτελεί μεγάλη έκπληξη, καθώς οι ερμηνείες της προσωπικότητας των προβολικών σχεδίων διακατέχονται από έλλειψη εγκυρότητας και αξιοπιστίας. Σύμφωνα με την Anastasi (1976), στην πράξη είναι καλύτερα να χρησιμοποιούνται ως κλινικό εργαλείο διευκόλυνσης της συζήτησης με τον ασθενή και όχι ως εργαλείο ανίχνευσης της προσωπικότητας.

2

2.1 Σύγχρονες έρευνες διερεύνησης της σχέσης χρώματος-συναισθήματος.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί το παιδί, ανάλογα με την συναισθηματική του κατάσταση, επιλέγει και εισάγει μέσα στο εικαστικό του έργο, χρώματα που την εκφράζουν και την αντιπροσωπεύουν, κυριάρχησε για πολλά χρόνια και αποτέλεσε μέσο ώθησης για κλινική εφαρμογή, τόσο για διάγνωση, όσο και για θεραπεία. Ο άνθρωπος από την στιγμή της γέννησής του, εισέρχεται σ' έναν κόσμο χρωμάτων, προερχόμενων και παραγόμενων από το ηλιακό φως. Η σύνδεση της ψυχολογικής και συναισθηματικής καταστάσεως ενός παιδιού με το χρώμα είναι πιθανότατα υπαρκτή και συνεπώς, οι εκφραστικές απόψεις που περικλείονται στο εικαστικό του έργο και ερμηνεύονται μέσω του επιλεγόμενου χρώματος, αποκτούν ιδιαίτερο βάρος και αξία. Το χρώμα θεωρείται ότι αποτελεί κύριο μέσο διερεύνησης του συναισθηματικού κόσμου ενός παιδιού, των αντιλήψεών του και της προσωπικότητάς του γενικότερα.

Η σχέση μεταξύ συναισθημάτων – σχεδίου και η χρησιμοποίηση κατάλληλων χρωμάτων στις δημιουργίες των εικαστικών έργων – εκφράσεων, δεν άφησε αδιάφορους, τους κατά καιρούς ερευνητές, αλλά απεναντίας τους παρακίνησε σταδιακά προς εξειδικευμένες προς το χρώμα έρευνες, μέσω των οποίων προσπαθήσανε να εδραιώσουν την πιθανή σχέση μεταξύ χρώματος και συναισθήματος.

2.1.1 Το ενδιαφέρον του μονοχρωματισμού.

Οι ερευνητές των παιδικών εικαστικών έργων, έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα παιδιά χρησιμοποιούν μόνο ένα χρώμα στις ζωγραφιές τους ή τονίζουν έντονα ένα χρώμα έναντι των άλλων σ' αυτές, καθώς επίσης και στις περιπτώσεις που χρησιμοποιούν τα υλικά (μπογιές, μαρκαδόρους, χρώματα κ.λ.π.) κατά ασυνήθιστο τρόπο. Λαμβάνοντας υπόψη το αναπτυξιακό επίπεδο του παιδιού, τις πολιτιστικές – κοινωνικές καταβολές του αλλά και επιλέγοντας κατάλληλες εικαστικές δραστηριότητες, ώστε να αποφθεχθεί πιθανή παρερμηνεία της χρήσης του χρώματος από αυτό, οι ερμηνευτές κατά καιρούς συμπέραναν ότι η αποφυγή ή η χρησιμοποίηση κάποιου χρώματος υποδηλώνει χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της συναισθηματικής κατάστασως του ατόμου (Golomb, 1990). Αρκετές προσπάθειες έγιναν επίσης με κύριο σκοπό τους, τη συσχέτιση χρωμάτων και χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ανθρώπου. Η ποιοτική ανάλυση, έδειξε ότι κατηγορίες χρωμάτων μπορεί να συσχετιστούν με συναισθήματα και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του καλλιτέχνη (Furth, 1988).

Οι μελέτες των εκφραστικών ερμηνειών των χρωμάτων, συντελούν στην ανάλυση τόσο των σχέσεων μεταξύ χρώματος και συναισθήματος, όσο και της προσωπικότητας και των αντιλήψεων του καλλιτέχνη. Η δημιουργία ζωγραφιών αποτελούμενων από πολλά χρώματα, παρέχει το πλεονέκτημα της διερεύνησης των σχέσεων των χρωμάτων που εμπεριέχονται σ' αυτές. Όσον αφορά βέβαια τις προτιμήσεις, την ποσοτική αναλογία και την χρήση τους, βοηθά στην εξαγωγή σημαντικών συμπερασμάτων, αλλά δεν συντελεί στην, όσο το

δυνατόν πιο πολύ, απόλυτη κατηγοριοποίηση – αντιστοίχιση χρώματος και συναισθήματος. Η ποιοτική ερμηνεία ότι, το πλέον χρησιμοποιούμενο χρώμα, αποτελεί και το βασικό χαρακτηριστικό προσωπικότητας του καλλιτέχνη, δεν καθίσταται αποδεκτό καθώς η ευρύτερη χρήση του ή και η χρήση άλλων χρωμάτων, αποτελεί συνάρτηση και του είδους της εικαστικής δημιουργίας (Gulbro – Leavitt & Schimmel, 1991).

2.1.2 Τα μοντέλα «Άνθρωπος» και «Δέντρο».

Η εμπειρία των προβολικών τεστ των παιδικών σχεδίων, επηρέασε σημαντικά τους ερμηνευτές της προβολής συναισθημάτων μέσω του χρώματος στα εικαστικά δημιουργήματα των παιδιών. Τα πλέον ομολογουμένως πετυχημένα μοντέλα «Άνθρωπος» και «Δέντρο», διακατεχόμενα από παγκοσμίως κοινά χαρακτηριστικά, έμελλε να παίξουν κύριο και σημαντικό ρόλο στις έρευνες που αφορούσαν την ερμηνεία της σχέσης του χρώματος με το συναίσθημα μέσα από τις ζωγραφιές των παιδιών. Το δέντρο, ο άνθρωπος, ο σκύλος (ένα οικείο ζώο), αποτέλεσαν και πιθανόν να συνεχίσουν να αποτελούν τις συχνότερα χρησιμοποιούμενες φιγούρες καθώς θεωρήθηκε ότι, η παγκοσμιότητά τους, η εξοικείωση που έχουν με αυτές τα παιδιά και η αντιπροσωπευτικότητά τους (φυσικό – ζωικό βασίλειο και νοήμων ον) είναι πετυχημένες και εύστοχες.

Ο σχεδιασμός ενός ανθρώπου αποτελεί, κυρίως για τα μικρά παιδιά, ένα δύσκολο έργο, αλλά ανάλογα και με το αναπτυξιακό τους επίπεδο, θα δημιουργήσουν και ένα αντίστοιχο αντιπροσωπευτικό έργο. Αν ο ερευνητής ενημερώσει το παιδί ότι, κάποιο χαρακτηριστικό συναίσθημα διακατέχει την συγκεκριμένη παραγόμενη φιγούρα, ενδεχομένως θα οδηγήσει το παιδί στη δημιουργία ιδιαίτερων

χαρακτηριστικών γραμμών (δακρυσμένα μάτια, χαμόγελο κ.λ.π.), με απώτερο σκοπό την απόδοση του συναισθήματος στο σχέδιο. Αν και στον τομέα της σχεδίασης υπάρχει μια φαινομενική άνεση και ευκολία, στον τομέα του χρωματισμού οι επιλογές μειώνονται δραματικά, καθώς το υποκείμενο καλείται να αποδώσει, μέσω ενός και μόνο χρώματος, το συναίσθημα που θα του ζητηθεί από τον ερευνητή.

Η διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών περί της σχέσεως των χρωμάτων και του συναισθηματικού τους κόσμου, προϋποθέτει δύο βασικά στοιχεία. Το πρώτο εξ αυτών, βασικό στοιχείο, είναι η παράλειψη των λεπτομερειών, ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της φιγούρας, καθώς η ενσωμάτωσή τους θα μπορούσε να επηρεάσει και να αλλοιώσει το αυθόρμητο ένστικτο αντίδρασης του υποκειμένου, απέναντι στην ταύτιση χρώματος και συναισθήματος που του ζητείται. Το δεύτερο, στοιχείο, είναι η ίδια η διαδικασία και ο τρόπος υποβολής του ζητούμενου, ο τρόπος δηλαδή, της παράθεσης δεδομένων από τον εξεταστή προς τον εξεταζόμενο. Είναι πράγματι σημαντικό να κατανοήσει πλήρως και ευκρινέστατα το παιδί, τόσο τις πληροφορίες που του δίνονται (εξαρτώμενες πάντα από το αναπτυξιακό του επίπεδο), όσο και τα ζητούμενα από αυτό.

2.1.3 Η σημασία των υλικών.

Σημαντικά επίσης θεωρούνται και τα διάφορα υλικά, τα οποία χρησιμοποιούνται για τη διενέργεια μιας έρευνας (Uhlin, 1979). Το είδος των χρωμάτων που θα χρησιμοποιηθούν, θα πρέπει να συμβαδίζει με το αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού, ώστε το υποκείμενο να μπορεί άνετα να τα χρησιμοποιεί και να μην αποσπάται από παράγοντες αποσυντονισμού προερχόμενους από την φύση των υλικών. Η ύπαρξη ποικιλομορφίας χρωμάτων είναι ένας ακόμα καθοριστικός παράγοντας,

ο οποίος επηρεάζει άμεσα τα αποτελέσματα της έρευνας. Πολλοί θεωρούν ότι, η καλύτερη επιλογή στην περίπτωση της ποικιλομορφίας, είναι αυτή των βασικών και μόνο 10 χρωμάτων, γιατί α) είναι ευδιάκριτα μεταξύ τους, β) δεν παραλείπεται κάποιο βασικό χρώμα και γ) αποφεύγεται η χρήση πολλαπλών αποχρώσεων χρωμάτων.

Η ποιότητα όλων των χρωμάτων (κατάσταση των υλικών) θα πρέπει επίσης να είναι ίδια, καθώς σε αντίθετη περίπτωση οι τυχόν διαφορές ή αλλοιώσεις αυτών, μπορεί να οδηγήσουν τα παιδιά σε απορρίψεις ή προτιμήσεις που δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με την υποκειμενική αντίληψη και την πρωταρχική τους διάθεση ταύτισης του περιγραφόμενου συναισθήματος και του αποδιδόμενου σ' αυτό επιλεγμένου χρώματος.

Σημαντικός και ιδιαίτερης σημασίας παράγοντας, είναι και η σειρά τοποθέτησης των χρωμάτων (στοίχιση και παράταξη), διότι τα παιδιά, μικρότερων κυρίως ηλικιών, θα προτιμήσουν χρώματα που βρίσκονται σε πιθανή πλεονεκτική θέση (εμπρός από αυτά) και θα παραμελήσουν τα χρώματα της περιθωριακής ζώνης. Είναι λοιπόν απαραίτητο τα υλικά – χρώματα (μαρκαδόροι, παστέλ κ.λ.π.) να έχουν σωστή τοποθέτηση και να τονίζουν εμφανέστατα το χρώμα που περιέχουν, ώστε να γίνονται εύκολα ορατά και προσβάσιμα από το παιδί που θα τα επιλέξει.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και το χαρτί που δίνεται στο παιδί (Rubbin, 1984). Για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη λειτουργία του, θα πρέπει να συνυπολογιστούν τρεις παράγοντες. Πρώτος, βασικός και κυριότερος παράγοντας, είναι ο χρωματισμός του χαρτιού. Το λευκό χρώμα επιτρέπει στα παιδιά αφενός να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε χρώμα πάνω του, αφετέρου να επιλέξουν εκμηδενίζοντας την πιθανότητα συνδυασμού χρωμάτων, που δημιουργούνται από την χρήση ενός έγχρωμου χαρτιού. Δεύτερος παράγοντας είναι η ποιότητα

του χαρτιού, η οποία και θα πρέπει να έχει μια σχετικά λεία επιφάνεια που να μπορεί να απορροφήσει εύκολα τα χρώματα και να μην αφήνει κενά, τα οποία θα μπορούσαν να αποθαρρύνουν το χρωματισμό από το παιδί. Ο τρίτος παράγοντας είναι το μέγεθος του χαρτιού, το οποίο ως γνωστόν επιδρά με διάφορους τρόπους στο εικαστικό έργο. Μεγάλο μέγεθος μπορεί να δημιουργήσει στο παιδί την εντύπωση ενός αχανούς πεδίου, καθώς το προδιαθέτει για παιχνίδι και τάση επέκτασης πέραν των ορίων της φιγούρας, ενώ πολύ μικρό μέγεθος χαρτιού μπορεί να οδηγήσει το παιδί σε προβληματισμό και έντονο περιορισμό. (Uhlir, 1979)

Οι παραπάνω παράγοντες, ικανοποιούνται από την λευκή κόλλα A₄, η οποία έχει ένα ιδανικό μεσαίο μέγεθος και αποτελεί ιδανική περίπτωση για τις έρευνες αυτού του είδους (Uhlir, 1979). Η φιγούρα, σχεδιασμένη στο κέντρο της κατέχει μια συμμετρική θέση ως προς το χαρτί. Η επισήμανση της παντελούς έλλειψης των χαρακτηριστικών της φιγούρας και οποιονδήποτε γραμμών πάνω της (πέραν του περιγράμματος), είναι σημαντική και αναντίρρητα αποτελεί βασικό στοιχείο στην έρευνα.

Είναι γεγονός ότι κάθε γραμμή στην προσφερόμενη από εμάς φιγούρα, η οποία τυχόν αναπαριστά χαρακτηριστικά προσώπου ή σώματος, αλλά και οποιαδήποτε άλλη λεπτομέρεια, θα επηρεάσει το παιδί. Ενώ του περιγράφεται σαφέστατα το συναίσθημα που πρέπει να αποδώσει μέσω του χρωματισμού της φιγούρας και ενώ αυτό κατανοώντας την διεργασία αποφασίζει την τοποθέτηση του αντιπροσωπευτικού χρώματος προς το συναίσθημα, τελικά μπορεί να μεταβάλλει την απόφασή του, λόγω παρερμηνείας των περιεχομένων χαρακτηριστικών της φιγούρας. Στην περίπτωση αυτή, το παιδί δεν υπακούει στις οδηγίες, αλλά υπακούει στο εκπεμπόμενο εκφραστικό

συναίσθημα του σχεδίου, με αποτέλεσμα την εξαγωγή λαθεμένων συμπερασμάτων από τον ερευνητή.

Παράγοντες καθοριστικοί είναι το μέγεθος, το χρώμα του περιγράμματος και η θέση της φιγούρας. Τα παιδιά έχουν μια δική τους τάση ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες να ερμηνεύουν γεγονότα, καταστάσεις και σύμβολα μέσω της δικής τους λογικής και κατανόησης. Το μέγεθος οποιασδήποτε φιγούρας, είτε σχεδιάστηκε από το υποκείμενο είτε από τον ερευνητή, αποτελεί πηγή μηνυμάτων και επηρεασμού για το παιδί.

Το μεγάλο μέγεθος της φιγούρας, είναι πιθανόν να δημιουργήσει στα παιδιά εντυπώσεις όπως, μεγάλη αυτοεκτίμηση, σημαντικότητα και δυναμικότητα, στοιχεία που πλαισιώνουν προσφιλή και συμπαθή προς το παιδί πρόσωπα (Hammer, 1958). Αντίθετα το μικρό μέγεθος θα επιφέρει τα αντίθετα συναισθήματα, δηλαδή μικρή αυτοεκτίμηση, ασήμαντος χαρακτήρας, αδύνατος και κακός, με αποτέλεσμα, είτε στη μία περίπτωση είτε στην άλλη, την ανάμειξη του περιγραφόμενου από τον ερευνητή συναισθήματος με τα προβαλλόμενα από την ίδια την φιγούρα και συνεπώς αλλοίωση των ερευνητικών συμπερασμάτων. Αντίστοιχα αποτελέσματα θα προκύψουν από το χρώμα του περιγράμματος της φιγούρας, το οποίο και επιλέγεται για ευνόητους λόγους μαύρο, αλλά και από την θέση της φιγούρας στην κόλλα, θέση που δεν είναι άλλη από αυτή στο κέντρο της.

2.2 Οι έρευνες της Burkitt

Ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν στα σχέδιά τους το χρώμα, για να εκφράσουν κάποιο συναίσθημα, άρχισε να επικεντρώνει ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον, με την πάροδο του χρόνου. Οι Burkitt, Barrett, & Davis (2003) πραγματοποίησαν μια

έρευνα για τη χρήση του χρώματος μέσα στο παιδικό σχέδιο, με ιδιαίτερη προσοχή και σχολαστικότητα. Χρησιμοποίησανε μεθόδους πέραν των κλινικών και των καθαρά ψυχαναλυτικών αντιλήψεων και επικεντρώθηκαν στην καθαρά εκφραστική άποψη των παιδικών εικαστικών έργων και στην ταύτιση από το παιδί χρώματος – συναισθήματος.

Αρχικά, οι Burkitt et.all (2003) θεώρησαν ότι τα τρία βασικά συναισθήματα [ευτυχισμένος, ουδέτερος (ούτε ευτυχισμένος ούτε δυστυχισμένος) και δυστυχισμένος] κατανοούνται εύκολα από τα παιδιά, χωρίς να γίνονται παρερμηνείες κατά την προφορική περιγραφή τους από τον μελετητή. Η Burkitt (2003), έδωσε σε παιδιά το περίγραμμα μιας φιγούρας ενός ανθρώπου πάνω σε μία λευκή κόλλα A₄ και τα 10 βασικά χρώματα και τους ζήτησε να τη χρωματίσουν με βάση τα τρία προαναφερθέντα συναισθήματα.

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα περιελάμβανε δύο στάδια. Κατά το πρώτο στάδιο, τα παιδιά καλούνταν, ύστερα από λεπτομερείς – σαφέστατες επεξηγήσεις να χρωματίσουν τρία περιγράμματα ανθρώπινης φιγούρας (ευτυχισμένος, ουδέτερος, δυστυχισμένος), με τα χρώματα που κατά την αντίληψή τους, ήταν αντιπροσωπευτικά των περιγραφόμενων συναισθηματικών καταστάσεων. Στο δεύτερο στάδιο τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, θα έπρεπε να ταξινομήσουν τα 10 βασικά χρώματα που τοποθετούνταν μπροστά τους, ανάλογα με την σειρά της αρεσκείας τους. Όλοι οι παραπάνω βασικοί παράγοντες (οι οποίοι έχουν ήδη αναφερθεί και αναλυθεί) που επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά την διεξαγωγή μιας έρευνας, λήφθηκαν σοβαρά υπόψη, αυξάνοντας σημαντικά την εγκυρότητα της συγκεκριμένης έρευνας.

Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν ήταν σημαντικά και καθοριστικά, θέτοντας τις βάσεις για περαιτέρω μελέτες. Σύμφωνα λοιπόν με τα στοιχεία αυτά, τα παιδιά επηρεάζονται απόλυτα από τις

συναισθηματικές περιγραφές των φιγούρων και καθώς αυτές αλλάζουν, αλλάζουν και οι επιλογές των χρωμάτων. Η υπόθεση των ερμηνευτών, ότι τα παιδιά συνδέουν κάθε χρώμα με μία συγκεκριμένη συναισθηματική κατάσταση επαληθεύτηκε. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι η έρευνα διεξήχθη μέσα σε μια ομοιόμορφη πολιτισμική ομάδα και το γεγονός αυτό αποτέλεσε μια μορφή μειονεκτήματός της καθώς δεν υπήρχανε στοιχεία διαπολιτισμικά.

Στη συνέχεια αναπτύχθηκε έντονο ενδιαφέρον για την παγκοσμιότητα ή μη των ταυτίσεων – επιλογών χρωμάτων και συναισθηματικών καταστάσεων. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκαν διαπολιτισμικού τύπου έρευνες (Burkitt, E. & Tula K. (in press)). Οι έρευνες αυτές πραγματοποιήθηκαν με σκοπό την αναζήτηση κοινών στοιχείων και αντιλήψεων ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες, οι οποίες εκφράζονταν από διάφορες πολιτισμικές ομάδες. Έγινε δηλαδή μια προσπάθεια για την επιβεβαίωση της παγκοσμιότητας ή της ποικιλομορφίας των εκφραστικών απόψεων των παιδιών.

Τα αποτελέσματα επέφεραν αξιόλογα συμπεράσματα. Υπήρχαν σημαντικές διαφορές στις ταυτίσεις των χρωμάτων με τα συναισθήματα, σε διαφορετικές κουλτούρες. Οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε Αγγλικά και Φιλανδικά σχολεία (Burkitt, E. & Tula K. (in press)), αποδεικνύουν τα παραπάνω, αλλά και στις έρευνες μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων των δύο αυτών χωρών, επιβεβαιώθηκε η διαφορετικότητα της ταύτισης χρώματος – συναισθήματος.

Η εμπειρία που αποκομίστηκε από τις παραπάνω αυτές έρευνες, οδήγησε τους ερευνητές σε περαιτέρω ανάλυση και ενσωμάτωση των ειδικών συνθηκών που χαρακτηρίζουν την κουλτούρα της εκάστοτε κοινωνικής – πολιτισμικής ομάδας, στην οποία ανήκαν τα

συμμετέχοντα στην έρευνα παιδιά, κατά την απόρροια και εξαγωγή των συμπερασμάτων, από τα αποτελέσματα της έρευνας.

Η Burkitt συνέχισε της έρευνες και τις εμπλούτισε ακόμα περισσότερο. Χρησιμοποίησε τρεις φιγούρες (άνθρωπος, σκύλος, δέντρο) κοινών και οικείων παγκοσμίως χαρακτηριστικών. Με εύρος ηλικιών από 4 – 11 ετών, εμπλούτισε σημαντικά την κατηγορία αυτή, των ερευνών, καθώς οι περισσότερες μελέτες του παρελθόντος είχαν κλινικό χαρακτήρα, βασισμένες στον πειραματισμό, κάνοντας αξιολόγηση και χρησιμοποιούμενες σε θεραπευτικές μεθόδους.

Η διαδικασία της έρευνάς της, διαχωριζόταν σε δύο στάδια και τα παιδιά χωριστήκανε σε τρεις ομάδες. Στο πρώτο στάδιο τα παιδιά κάθε ομάδας χωριστά, θα ταξινομούσαν τα 10 χρώματα (πράσινο, καφέ, κίτρινο, κόκκινο, πορτοκαλί, γκρι, μαύρο, ροζ, μωβ, μπλε) που τοποθετούνταν μπροστά τους, με την σειρά της προτιμήσεώς τους. Στο δεύτερο στάδιο θα χρωματίζανε, κατόπιν λεπτομερών και προσεκτικά διατυπωμένων οδηγιών – καθοδήγησης, τρεις διαφορετικές εκδόσεις των τριών φιγούρων, δηλαδή ουδέτερο άνθρωπο – σκύλο – δέντρο, ευτυχισμένο άνθρωπο – σκύλο – δέντρο και δυστυχισμένο άνθρωπο – σκύλο – δέντρο.

Τα πρώτα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν την ταύτιση ορισμένων συγκεκριμένων χρωμάτων με τις διάφορες κατηγορίες συναισθηματικών καταστάσεων. Τα παιδιά όλων των ηλικιών, επέλεξαν εντελώς διαφορετικά χρώματα για να αποδώσουν την περιγραφόμενη συναισθηματική κατάσταση της φιγούρας. Υπήρχε εμφανής ταύτιση χρώματος και συναισθήματος από τα παιδιά. Ειδικότερα όλες οι ηλικίες των παιδιών, φαίνεται να ταυτίζουν το μαύρο με τα αρνητικά συναισθήματα, τα αρχικά χρώματα (μπλε, κόκκινο, πράσινο) με το ουδέτερο, ενώ για τα θετικά συναισθήματα

έχουμε την χρησιμοποίηση ενός ευρύτερου φάσματος χρωμάτων για την περιγραφή τους.

Αξιοσημείωτο συμπέρασμα, το οποίο προκύπτει από την έρευνα της Burkitt, είναι και το γεγονός ότι οι διάφορες ηλικίες των παιδιών επιλέγουν διαφορετικά χρώματα για να αποδώσουν το ίδιο συναίσθημα πάνω στο εικαστικό τους έργο.

H E P E Y N A

3

3. Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ

3.1 Στόχος

Η χρησιμοποίηση του χρώματος στα παιδικά σχέδια προβλημάτισε κατά καιρούς τους ερευνητές, αλλά συνεχίζει ακόμα και σήμερα να προβληματίζει. Τα ερωτήματα που τίθενται είναι πάρα πολλά. Οι επιλογές κάποιων χρωμάτων για συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (συναισθήματα), τα οποία αποδίδονται σε σκίτσα (ζωγραφιές), γίνονται τυχαία από τα παιδιά; Υπάρχει κάποια τάση των παιδιών για αντιστοίχιση συγκεκριμένων χρωμάτων σε συγκεκριμένα συναισθήματα; Μπορούμε μέσω έρευνας να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για τα παραπάνω και να τα επεκτείνουμε ίσως σε απόδοση του εσωτερικού κόσμου του παιδιού;

Με βάση την πληθώρα των ερωτημάτων και των προβληματισμών, αποφάσισα να διεξάγω έρευνα αντίστοιχη της Burkitt (2003) σε Ελληνικά σχολεία. Πρόκειται για μία έρευνα με βασικό στόχο της, τη μελέτη – παρατήρηση της χρησιμοποίησης των χρωμάτων από τα παιδιά πάνω σε οικεία σχέδια που έχουν ουδέτερο χαρακτήρα, που χαρακτηρίζονται ως ευτυχισμένα – καλά και ως δυστυχισμένα – κακά. Υπάρχουν ενδείξεις ότι τα τρία αυτά χαρακτηριστικά επηρεάζουν τα παιδιά, τα οποία, επιλέγουν εντελώς διαφορετικά χρώματα για να αποδώσουν το κάθε συναίσθημα πάνω στο σχέδιο.

Η συγκεκριμένη έρευνα αποσκοπεί, επίσης, στη διερεύνηση των συναισθημάτων που έχει το παιδί απέναντι σε κάθε χρώμα. Χρησιμοποιώντας πρόσωπα που εκφράζουν διάφορα συναισθήματα, (1: πολύ δυστυχημένο, 2: λίγο δυστυχημένο, 3: ούτε ευτυχημένο – ούτε δυστυχημένο 4: λίγο ευτυχημένο, 5: πολύ ευτυχημένο) παρατηρούμε την αντιστοίχιση προσώπου – χρώματος, που γίνεται από τα παιδιά.

Τέλος, θεωρώ ότι, η έρευνα αυτή θα δώσει πολύτιμες πληροφορίες, για την επιλογή του χρώματος από κάθε παιδί και την αντιστοίχισή του σε συγκεκριμένο συναίσθημα (το οποίο εκφράζεται από οικείο σχέδιο), την προτίμησή του και την εκτίμησή του για κάθε χρώμα. Σημαντικό στοιχείο θα αποτελέσει η ανάλυση της έρευνας, μέσω των οποίων θα προκύψουν συμπεράσματα τα οποία θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας, για τη χρησιμοποίηση και την αντίληψη των χρωμάτων από το παιδί.

3.2 Υποθέσεις

Η έρευνα γίνεται υπό την προϋπόθεση κάποιων βασικών υποθέσεων που έχω κάνει. Αρχικά υποθέτω ότι υπάρχει ταύτιση χρώματος και συναισθήματος μέσα στο σχέδιο των παιδιών (Υπόθεση 1). Αυτή η υπόθεση είναι και η βασικότερη όλων, καθώς μέσω αυτής πηγάζουν και οι επόμενες.

Μια υπόθεση σημαντική είναι και το ότι, υπάρχουν προτιμήσεις χρωμάτων από το παιδί και αυτές διαφαίνονται στη διερεύνηση των συναισθημάτων που έχει το παιδί απέναντι σε κάθε χρώμα (Υπόθεση 2).

Καθώς τα δύο φύλλα, καλούνται να χρωματίσουν ακριβώς τα ίδια σχέδια και με τις ίδιες συνθήκες, αναμένεται ότι θα υπάρξουν διαφορές στις προτιμήσεις των χρωμάτων ανάμεσα στα δύο φύλα (Υπόθεση 3).

3.3. ΜΕΘΟΔΟΣ

3.3.1 Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας επιλέχθηκε ώστε, να δώσει όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστα δεδομένα, τα οποία και θα συνδέονται με τους στόχους της αλλά και θα τους εξυπηρετούν. Στην έρευνα συμμετείχαν 80 παιδιά εκ των οποίων τα 20 είναι προνήπια με μέση ηλικία 4,5 έτη, τα 20 νήπια με μέση ηλικία 5,5 έτη, τα 20 Α' τάξη Δημοτικού με μέση ηλικία 6,5 έτη και τα υπόλοιπα 20 Β' τάξη Δημοτικού με μέση ηλικία 7,5 έτη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Η κατανομή του δείγματος ανά ηλικία και φύλο

Α/Α	ΗΛΙΚΙΑ (ΕΤΗ)	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ
1	4.1 – 5	9	11	20
2	5.1 – 6	8	12	20
3	6.1 – 7	7	13	20
4	7.1 – 8	6	14	20
ΣΥΝΟΛΟ		30	50	80

3.3.2 Υλικά

Η έρευνα περιελάμβανε δύο πειραματικά έργα.

α) Έργο χρωματισμού προσχεδιασμένων φιγούρων

Στο έργο αυτό χρησιμοποιήθηκαν δέκα (10) μαρκαδόροι διαφόρων χρωμάτων (μαύρο, κόκκινο, μπλε, ροζ, πράσινο, καφέ, κίτρινο, γκρι, πορτοκαλί και μοβ), σχεδιαγράμματα ενός ανθρώπου και ενός δέντρου πάνω σε μισή (1/2) λευκό χαρτί A₄ διαστάσεων 21 X 15 cm.

β) Έργο προτίμησης χρώματος

Στο πειραματικό αυτό έργο χρησιμοποιήθηκαν δέκα (10) ατομικές χρωματιστές κάρτες (κόκκινο, πράσινο, καφέ, κίτρινο, πορτοκαλί, μόβ, ρόζ, μαύρο, μπλε και γκρι), μεγέθους 5 X 5 cm και πέντε (5) πρόσωπα που εκφράζουν διάφορα συναισθήματα (πολύ δυσάρεστο, λίγο δυσάρεστο, ούτε δυσάρεστο ούτε ευχάριστο, λίγο ευχάριστο, πολύ ευχάριστο), σχεδιασμένα πάνω σε λευκές κάρτες διαστάσεων 5 X 5 cm.

3.4 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Κάθε παιδί, χρησιμοποιώντας τους μαρκαδόρους, χρωμάτισε τρεις εκδοχές του σχεδιαγράμματος του ανθρώπου (ύψος 11 cm, πλάτος 8 cm και επικάλυψη επιφάνειας 32,30 cm²) και τρεις εκδοχές του σχεδιαγράμματος του δέντρου (ύψος 10,5 cm, πλάτος 8 cm και επικάλυψη επιφάνειας 35,60 cm²), καθώς επίσης κάθε παιδί αντιστοίχισε τα πρόσωπα στις χρωματιστές κάρτες.

Οι οδηγίες, τα υλικά και η διαδικασία παρέμεναν ίδια για όλα τα παιδιά, χωρίς να γίνονται ειδικές προσαρμογές λόγω ηλικίας, φύλου ή άλλου χαρακτηριστικού του παιδιού. Όλα τα παιδιά εξετάστηκαν

ατομικά για να αποφευχθεί η πιθανότητα αντιγραφής, αλλά απομακρύνονταν επίσης όλα τα προηγούμενα σχέδια πριν την είσοδο του επόμενου παιδιού.

α) Έργο χρωματισμού προσχεδιασμένων φιγούρων

Με την είσοδο του παιδιού, του δόθηκαν οι μαρκαδόροι σε τυχαία σειρά. Στη συνέχεια τοποθετήθηκε μπροστά του η πρώτη ανθρώπινη φιγούρα και ακολούθησε η εξής οδηγία:

«Εδώ έχουμε έναν άνθρωπο που πρέπει να χρωματίσεις. Σου δίνω αυτά τα χρώματα. Θα ήθελα μόνο με ένα από αυτά τα χρώματα να χρωματίσεις αυτόν τον άνθρωπο, χωρίς να σχεδιάσεις το πρόσωπο ή τα ρούχα.»

Στη συνέχεια και με το τέλος της ζωγραφιάς από το παιδί, απομακρύνθηκε από μπροστά του η ζωγραφιά και τοποθετήθηκε μια άλλη ανθρώπινη φιγούρα. Ακολούθησε η οδηγία:

«Τώρα φαντάσου ότι αυτός ο άνθρωπος είναι πολύ ευτυχισμένος και καλός με όλους. Χρωμάτισέ τον, χρησιμοποιώντας μόνο ένα από αυτά τα χρώματα, αλλά μην ξεχνάς τι άνθρωπος είναι. Μην σχεδιάσεις λεπτομέρειες όπως το πρόσωπο ή τα ρούχα.»

Η δεύτερη φιγούρα απομακρύνθηκε μετά το τέλος της ζωγραφικής και τοποθετήθηκε ακόμα μία (ανθρώπινη φιγούρα) ακολουθούμενη από τις εξής οδηγίες:

«Τώρα φαντάσου ότι αυτός ο άνθρωπος είναι πολύ δυστυχισμένος και κακός με όλους. Χρωμάτισέ τον, χρησιμοποιώντας μόνο ένα από αυτά τα χρώματα αλλά μην ξεχνάς τι άνθρωπος είναι. Μην σχεδιάσεις λεπτομέρειες όπως το πρόσωπο ή τα ρούχα.»

Με το τέλος της ανθρώπινης φιγούρας, σειρά είχε η μορφή του δέντρου όπου αντίστοιχα θα πραγματοποιούνταν τρεις ανάλογες ζωγραφιές, ακολουθούμενες πάντα από τις κατάλληλες οδηγίες. Έτσι λοιπόν, για το ουδέτερο δέντρο, ζητήθηκε:

«Εδώ έχουμε ένα δέντρο που πρέπει να χρωματίσεις. Σου δίνω αυτά τα χρώματα. Θα ήθελα μόνο με ένα από αυτά τα χρώματα να χρωματίσεις αυτό το δέντρο, χωρίς να σχεδιάσεις τα κλαδιά ή τα φύλλα.»

Για το ευτυχισμένο δέντρο οι αντίστοιχες οδηγίες ήταν:

«Τώρα φαντάσου ότι αυτό το δέντρο είναι πολύ ευτυχισμένο και αρέσει σε όλους. Χρωμάτισέ το, χρησιμοποιώντας μόνο ένα από αυτά τα χρώματα, αλλά μην ξεχνάς τι δέντρο είναι. Μην σχεδιάσεις λεπτομέρειες όπως τα κλαδιά ή τα φύλλα.»

Τέλος για το δυστυχισμένο δέντρο δόθηκαν οι εξής οδηγίες:

«Τώρα φαντάσου ότι αυτό το δέντρο είναι πολύ δυστυχισμένο και άσχημο σε όλους. Χρωμάτισέ το, χρησιμοποιώντας μόνο ένα από αυτά τα χρώματα, αλλά μην ξεχνάς τι δέντρο είναι. Μην σχεδιάσεις λεπτομέρειες όπως τα κλαδιά ή τα φύλλα.» βλ. εικόνες στο παράρτημα

β) Έργο προτίμησης χρώματος

Όλα τα ζωγραφισμένα σχέδια, καθώς επίσης και οι μαρκαδόροι απομακρύνθηκαν από το παιδί και παρουσιάστηκαν μπροστά του, τα πέντε πρόσωπα και οι δέκα χρωματιστές κάρτες. Ακολούθησε η επεξήγηση των πέντε προσώπων και τον ρόλο των χρωματιστών καρτών:

«Σου δίνω αυτά τα πέντε πρόσωπα. Εδώ βλέπουμε ένα πολύ δυσάρεστο πρόσωπο, εδώ ένα λίγο δυσάρεστο πρόσωπο, εδώ ένα ούτε δυσάρεστο ούτε ευχάριστο πρόσωπο, εδώ ένα λίγο ευχάριστο και εδώ ένα πολύ ευχάριστο πρόσωπο. Σου δίνω αυτήν την κάρτα γιατί θέλω να δω πως αισθάνεσαι γι' αυτό το χρώμα. Αφού την κοιτάξεις καλά θα πρέπει να μου δείξεις το πρόσωπο που δείχνει αυτό που αισθάνεσαι.»

Ενώ το παιδί αντιστοίχιζε το πρόσωπο με την κάρτα, σημείωνα στον πίνακα προτίμησης χρώματος του παιδιού, την επιλογή του.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στα δέκα πρώτα παιδιά κάθε ηλικίας η διαδικασία ακολουθούσε την παραπάνω σειρά, δηλαδή πρώτα η παρουσίαση των προσχεδιασμένων σχεδίων και στη συνέχεια η αντιστοίχιση προσώπου – χρωματιστής κάρτας, ενώ στα υπόλοιπα δέκα παιδιά η διαδικασία είχε αντίστροφη πορεία.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα καταχωρηθήκανε σε συγκεντρωτικό πίνακα, από τον οποίο απορρέουν ενδιαφέροντα στοιχεία τόσο για τις επιλογές και τις προτιμήσεις των χρωμάτων από τα παιδιά, με βάση τη συναισθηματική κατάσταση που εκφράζονταν από κάθε φιγούρα, όσο και για τις διαφορές που εμφανίζονται μεταξύ των δύο φύλων αλλά και μεταξύ των διαφορετικών ηλικιών των παιδιών.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα που αφορούν τις συχνότητες επιλογές των χρωμάτων, στο έργο προτίμησης χρώματος.

4.1 Οι επιδόσεις των παιδιών στο έργο προτίμησης χρώματος.

Στον πίνακα 1 εμφανίζονται οι μέσοι όροι των επιδόσεων των παιδιών στο έργο προτίμησης χρώματος. Υπενθυμίζεται ότι η κλίμακα που χρησιμοποιήθηκε είναι διαβαθμισμένη ως εξής: 1 (πολύ δυστυχισμένο), 2 (λίγο δυστυχισμένο), 3 (ούτε ευτυχισμένο ούτε δυστυχισμένο), 4 (λίγο ευτυχισμένο) και 5 (πολύ ευτυχισμένο).

Από τον πίνακα προτιμήσεων χρωμάτων, παρατηρούμε ότι τα παιδιά θεωρούν το Κίτρινο (Μ.Ο.= 3.81) και το Πορτοκαλί (Μ.Ο. = 3.81) ως πιο ευχάριστα χρώματα από όλα τ' άλλα και το Γκρι (Μ.Ο. = 2.88) ως το πιο δυσάρεστο χρώμα γι' αυτά, όπως επίσης δυσάρεστο είναι και το μαύρο (Μ.Ο. = 3.06).

**ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Οι επιδόσεις των παιδιών στο έργο προτίμησης
χρώματος.**

A/A	ΧΡΩΜΑΤΑ	M.O
1	Μπλε	3,70
2	Ροζ	3,48
3	Κόκκινο	3,63
4	Κίτρινο	3,81
5	Πορτοκαλί	3,81
6	Μωβ	3,65
7	Μαύρο	3,06
8	Γκρι	2,88
9	Καφέ	3,31
10	Πράσινο	3,61

**4.2 Οι επιδόσεις των παιδιών στο έργο χρωματισμού
προσχεδιασμένων φιγούρων.**

4.2.1. Έργο χρωματισμού ουδέτερου ανθρώπου.

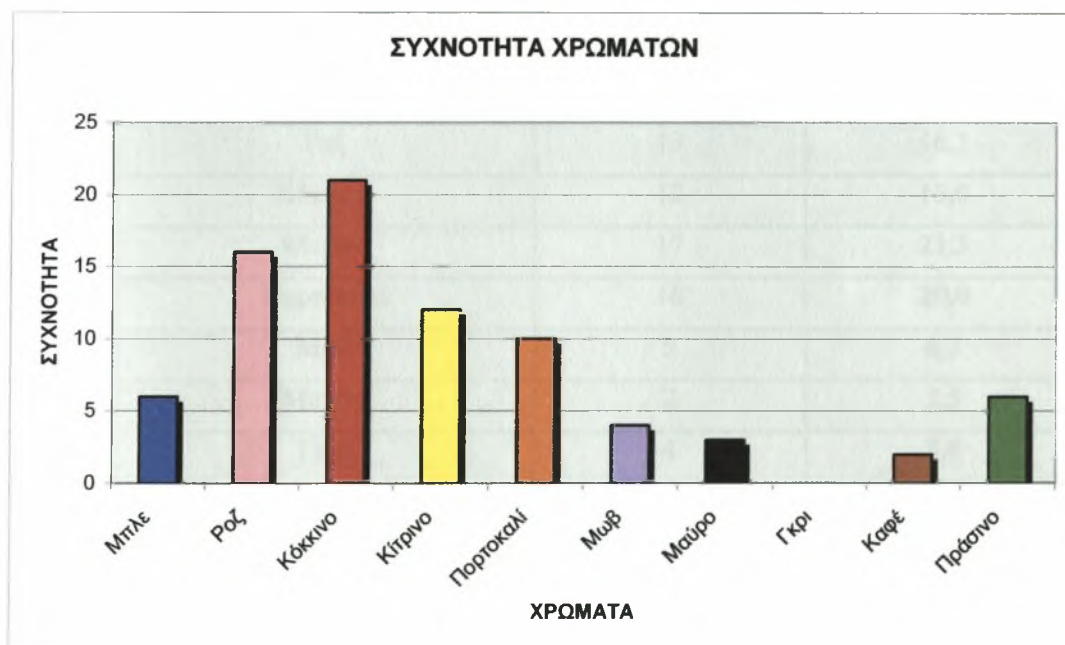
Από τον πίνακα 2, παρατηρούμε ότι από τα δέκα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν, το κόκκινο κατέχει την πρώτη θέση στις επιλογές των παιδιών, καθώς επιλέχθηκε από 21 παιδιά (το 26,3 % του δείγματος).

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που πηγάζει από τον παραπάνω πίνακα είναι ότι, τα παιδιά ως επί το πλείστον (ποσοστό 73,8%), χρησιμοποιούν κατά κύριο λόγο τέσσερα από τα δέκα βασικά χρώματα για να εκφράσουν το ουδέτερο συναίσθημα στην ανθρώπινη φιγούρα (Κόκκινο, Ροζ, Κίτρινο και Πορτοκαλί). Επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι, το χρώμα Γκρι δεν επιλέχθηκε από κανένα

παιδί. Είναι εύκολο να παρατηρήσει κανείς τα παραπάνω συμπεράσματα στο Γράφημα 1 που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Οι επιδόσεις των παιδιών στο σχέδιο ουδέτερου ανθρώπου

A/A	ΧΡΩΜΑ	F	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1	Μπλε	6	7,5
2	Ροζ	16	20,0
3	Κόκκινο	21	26,3
4	Κίτρινο	12	15,0
5	Πορτοκαλί	10	12,5
6	Μωβ	4	5,0
7	Μαύρο	3	3,8
8	Γκρι	0	0
9	Καφέ	2	2,5
10	Πράσινο	6	7,5
ΣΥΝΟΛΟ		80	100

Γράφημα 1: Επιλογές χρωμάτων στο σχέδιο του ουδέτερου ανθρώπου

4.2.2. Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου ανθρώπου.

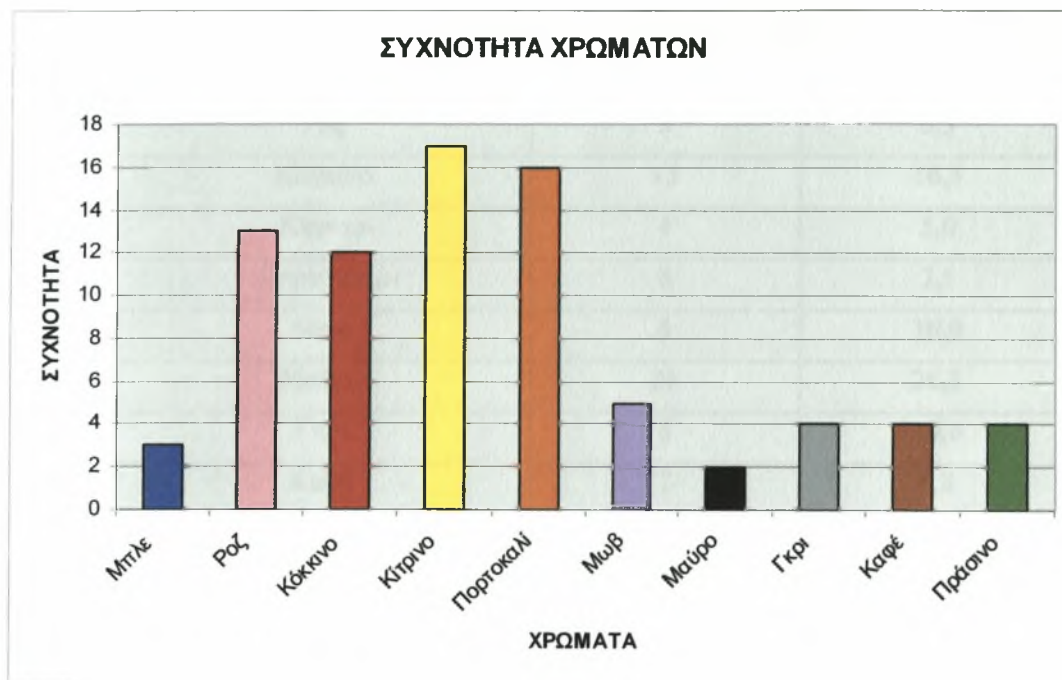
Από τον πίνακα 3, παρατηρούμε ότι το κίτρινο χρώμα επιλέχθηκε από 17 παιδιά (21,3 %) και κατέχει την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των παιδιών προκειμένου να περιγράψουν τη συναισθηματική κατάσταση της ευτυχισμένης ανθρώπινης φιγούρας.

Και στην κατηγορία αυτή, εμφανίζεται το φαινόμενο της επιλογής των τεσσάρων χρωμάτων (Κίτρινο, Πορτοκαλί, Ροζ και Κόκκινο) κατά κύριο λόγο, για να περιγραφεί ο ευτυχισμένος άνθρωπος. Αναλυτικότερα το πορτοκαλί επιλέχθηκε από 16 παιδιά (20%), το ροζ από 13 παιδιά (16,3%) και το κόκκινο από 12 (15%).

Τη χαμηλότερη προτίμηση κατέχει το μαύρο, το οποίο επιλέχθηκε μόνο από 2 παιδιά (2,5%). (Γράφημα 2)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Οι επιδόσεις των παιδιών στο σχέδιο ευτυχισμένου ανθρώπου.

A/A	ΧΡΩΜΑ	F	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1	Μπλε	3	3,8
2	Ροζ	13	16,3
3	Κόκκινο	12	15,0
4	Κίτρινο	17	21,3
5	Πορτοκαλί	16	20,0
6	Μωβ	5	6,3
7	Μαύρο	2	2,5
8	Γκρι	4	5,0
9	Καφέ	4	5,0
10	Πράσινο	4	5,0
ΣΥΝΟΛΟ		80	100

Γράφημα 2: Οι επιλογές των χρωμάτων στο σχέδιο του εντυχισμένου ανθρώπου

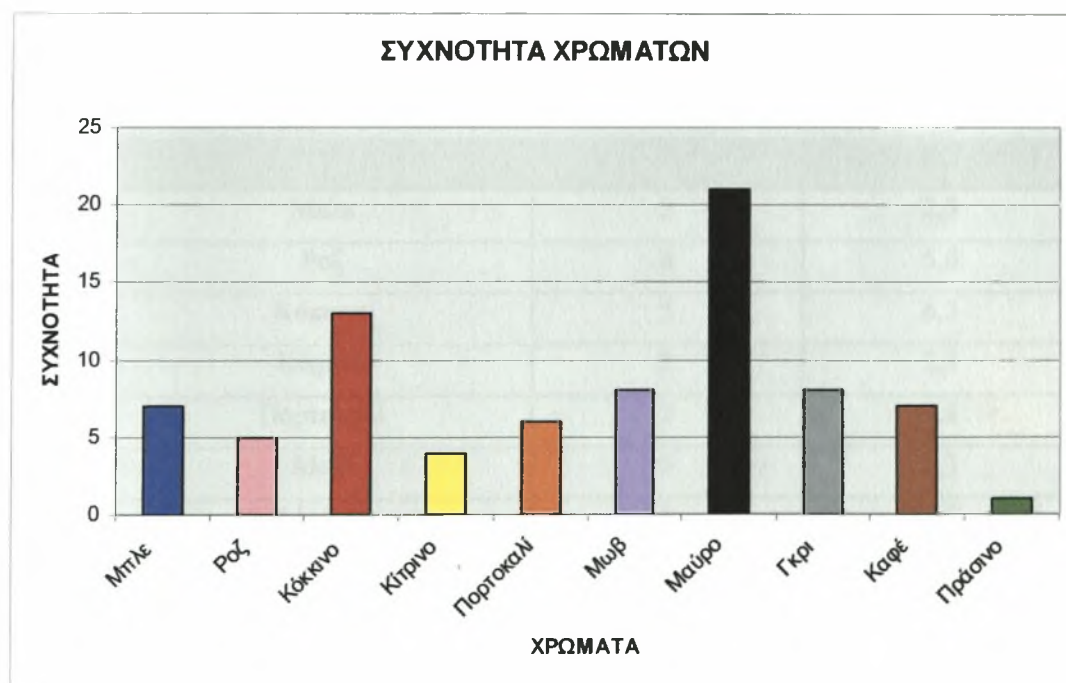
4.2.3. Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου ανθρώπου.

Στην κατηγορία έχουμε εμφανέστατα την υπεροχή του μαύρου χρώματος το οποίο επιλέγουν 21 παιδιά (26,3%), για την περιγραφή της λυπημένης φιγούρας. Υπάρχει δηλαδή επαλήθευση της κοινής αποδοχής ότι το μαύρο χρώμα χρησιμοποιείται ξεκάθαρα για την έκφραση των αρνητικών συναισθημάτων από το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών.

Η δεύτερη επιλογή είναι το κόκκινο, το οποίο επιλέχθηκε από 13 παιδιά (16,3%) και χαρακτηριστικό είναι ότι τα υπόλοιπα χρώματα μοιράζονται εξίσου τις προτιμήσεις των παιδιών, έχοντας στην τελευταία θέση το πράσινο χρώμα, το οποίο επιλέχθηκε από 1 μόνο παιδί. (Γράφημα 3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Οι επιδόσεις των παιδιών στο σχέδιο λυπημένου ανθρώπου.

A/A	ΧΡΩΜΑ	F	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1	Μπλε	7	8,8
2	Ροζ	5	6,3
3	Κόκκινο	13	16,3
4	Κίτρινο	4	5,0
5	Πορτοκαλί	6	7,5
6	Μωβ	8	10,0
7	Μαύρο	21	26,3
8	Γκρι	8	10,0
9	Καφέ	7	8,8
10	Πράσινο	1	1,3
ΣΥΝΟΛΟ		80	100

Γράφημα 3: Οι επιλογές των χρωμάτων στο σχέδιο του λυπημένου ανθρώπου

4.2.4. Έργο χρωματισμού ουδέτερου δέντρου.

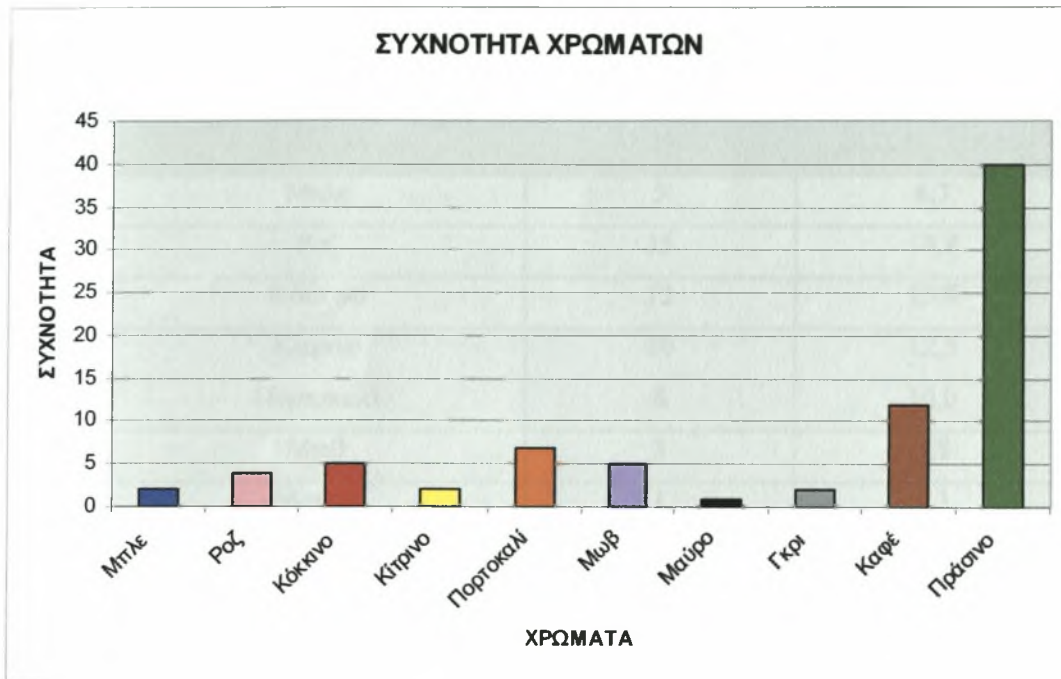
Στην κατηγορία αυτή κυριαρχεί το πράσινο καθώς επιλέχθηκε από 40 παιδιά (50%). Ένα στα δύο παιδιά λοιπόν επιλέγει το πράσινο για να περιγράψει το ουδέτερο δέντρο, ενώ σημαντικό ποσοστό έναντι των άλλων χρωμάτων κατέχει και το καφέ, το οποίο επιλέξανε 12 παιδιά (15%).

Το πράσινο και το καφέ έχουν επιλεγεί από 2 στα 3 παιδιά (65%), ένα ποσοστό που δημιουργεί εντύπωση μέσω της οποίας θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα δύο αυτά χρώματα μονοπωλούν την εκφραστική αντίληψη των παιδιών για την συναισθηματική κατάσταση «ουδέτερο δέντρο».

Στο γράφημα 4 φαίνεται οπτικά και η τεράστια διαφορά ανάμεσα στην επιλογή του πράσινου από τα άλλα χρώματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 : Οι επιδόσεις των παιδιών στο σχέδιο ουδέτερου δέντρου.

A/A	ΧΡΩΜΑ	F	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1	Μπλε	2	2,5
2	Ροζ	4	5,0
3	Κόκκινο	5	6,3
4	Κίτρινο	2	2,5
5	Πορτοκαλί	7	8,8
6	Μωβ	5	6,3
7	Μαύρο	1	1,3
8	Γκρι	2	2,5
9	Καφέ	12	15,0
10	Πράσινο	40	50,0
ΣΥΝΟΛΟ		80	100

Γράφημα 4: Οι επιλογές των χρωμάτων στο σχέδιο του ουδέτερου δέντρου.

4.2.5. Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου δέντρου.

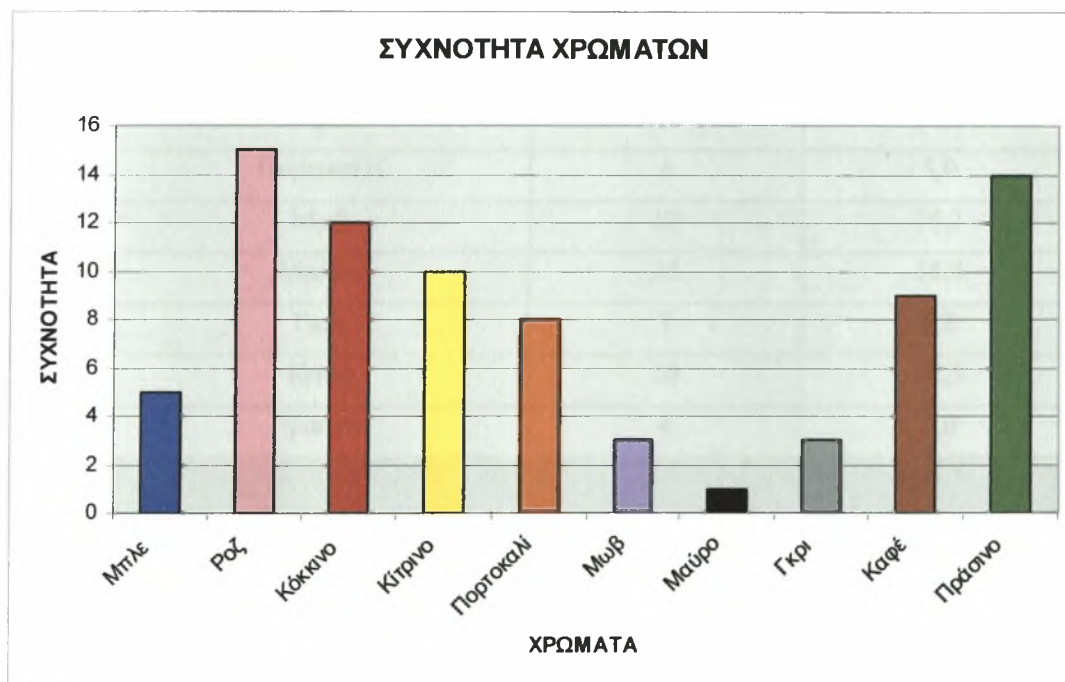
Παρατηρούμε ότι, επιλέγονται δύο χρώματα για την έκφραση της συναισθηματικής κατάστασεως της φιγούρας, δεδομένου της μικρής διαφοράς συχνοτήτων τους, το Ροζ [επιλεγμένο από 15 παιδιά (18,8%)] και το πράσινο [επιλέχθηκε από 14 παιδιά (17,5%)]. Ακολουθεί με μικρή διαφορά και το Κόκκινο, το οποίο επιλέξανε 12 παιδιά (15,0%).

Σημαντικός είναι και ο αριθμός των παιδιών που επιλέξανε το κίτρινο [10 παιδιά (12,5%)], το καφέ [9 παιδιά (11,3%)] και το πορτοκαλί [8 παιδιά (10%)]. Δημιουργείται μια ζώνη επιλογών χρωμάτων καθώς οι διαφορές τους δεν είναι σημαντικές.

Το μαύρο επιλέχθηκε μόνο από 1 παιδί (1,3%) και κατέχει την τελευταία θέση. (Γράφημα 5)

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 : Οι επιδόσεις των παιδιών στο σχέδιο ευτυχισμένου δέντρου.

A/A	ΧΡΩΜΑ	F	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1	Μπλε	5	6,3
2	Ροζ	15	18,8
3	Κόκκινο	12	15,0
4	Κίτρινο	10	12,5
5	Πορτοκαλί	8	10,0
6	Μωβ	3	3,8
7	Μαύρο	1	1,3
8	Γκρι	3	3,8
9	Καφέ	9	11,3
10	Πράσινο	14	17,5
ΣΥΝΟΛΟ		80	100

Γράφημα 5: Οι επιλογές των χρωμάτων στο σχέδιο του ευτυχισμένου δέντρου.

4.2.6. Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου δέντρου.

Αν και το Μαύρο κατέχει την πρώτη θέση στην επιλογή των παιδιών για να περιγράψουν το δυστυχισμένο δέντρο, με 15 παιδιά να το επιλέγουν (18,8%), ακολουθεί με μικρή διαφορά και το Μωβ έχοντας επιλεγεί από 13 παιδιά (16,3%).

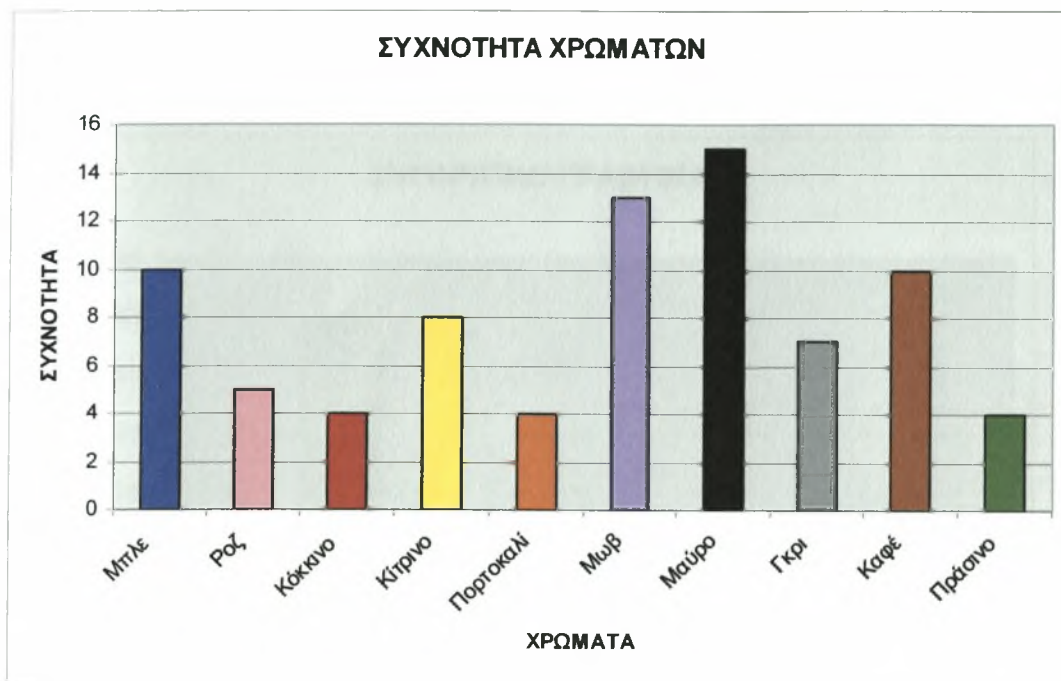
Το μπλε και το καφέ ακολουθούν στις επιλογές των παιδιών, με 10 παιδιά να επιλέγουν το μπλε (12,5%) και 10 το καφέ (12,5%).

Την τελευταία θέση κατέχουν τα χρώματα κόκκινο, πορτοκαλί και πράσινο, τα οποία επιλέχθηκαν μόνο από 4 παιδιά (5%) το καθένα.

Στο παρακάτω Γράφημα 6 φαίνονται οι επιλογές των παιδιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 : Οι επιδόσεις των παιδιών στο σχέδιο δυστυχισμένου δέντρου.

A/A	ΧΡΩΜΑ	F	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1	Μπλε	10	12,5
2	Ροζ	5	6,3
3	Κόκκινο	4	5,0
4	Κίτρινο	8	10,0
5	Πορτοκαλί	4	5,0
6	Μωβ	13	16,3
7	Μαύρο	15	18,8
8	Γκρι	7	8,8
9	Καφέ	10	12,5
10	Πράσινο	4	5,0
ΣΥΝΟΛΟ		80	100

Γράφημα 6: Οι επιλογές των παιδιών στο σχέδιο του δυστυχισμένου δέντρου.

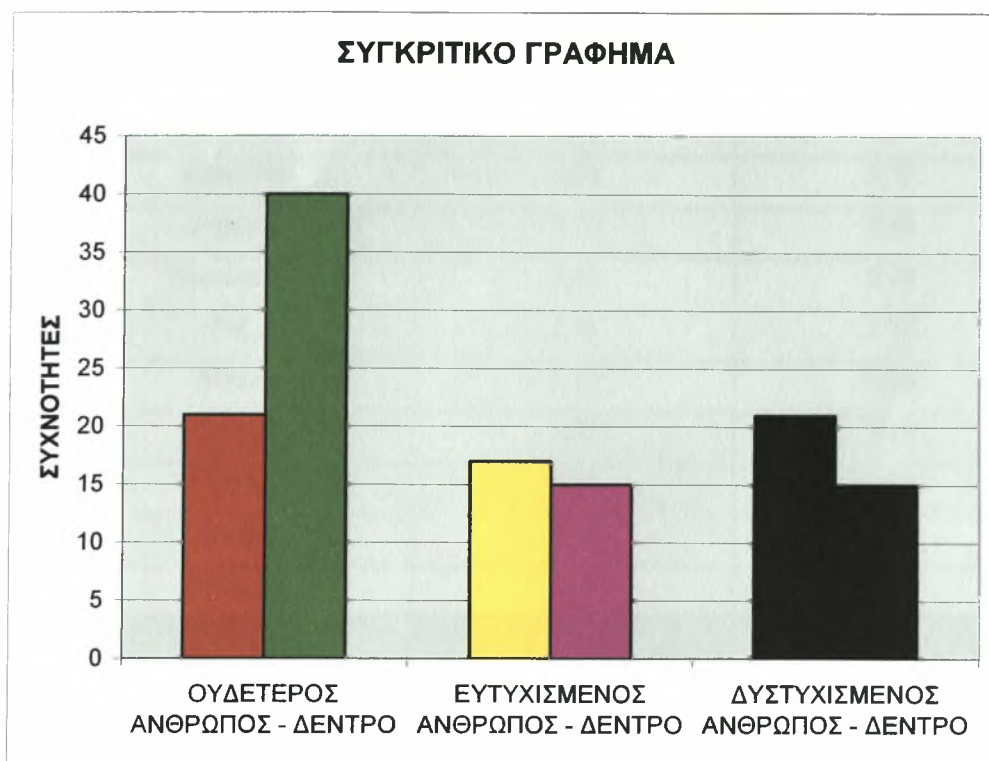
4.2.7. Σύγκριση των επιδόσεων των παιδιών στα έργα χρωματισμού.

Συγκρίνοντας τις μέγιστες τιμές των επιλογών χρωμάτων των παιδιών για την περιγραφή των τριών συναισθηματικών καταστάσεων που αφορούν τις φιγούρες του ανθρώπου και του δέντρου, παρατηρούμε ότι την μεγαλύτερη προτίμηση την κατέχει το πράσινο χρώμα (40 παιδιά) κατά την περιγραφή του ουδέτερου δέντρου. Στην αντίστοιχη συναισθηματική κατάσταση του ανθρώπου, έχουμε από τα παιδιά επιλογή του κόκκινου χρώματος (21 παιδιά).

Για το συναίσθημα ευτυχισμένος άνθρωπος – δέντρο, τα παιδιά επιλέγουν το κίτρινο χρώμα για τον άνθρωπο (17) και το ροζ για το δέντρο (15).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον και άξιο συμπερασμάτων προκαλεί η επιλογή του μαύρου χρώματος για την περιγραφή του δυστυχισμένου ανθρώπου

(21) και δέντρου (15). Εδώ τα παιδιά ταυτίζουν καθαρά το μαύρο χρώμα με το συναίσθημα της λύπης, είτε αφορά άνθρωπο είτε δέντρο.

Γράφημα 7: Σύγκριση επιλογών χρωμάτων ανά κατηγορία συναισθημάτων

4.3. Διαφορές φύλων στο έργο προτίμησης χρώματος

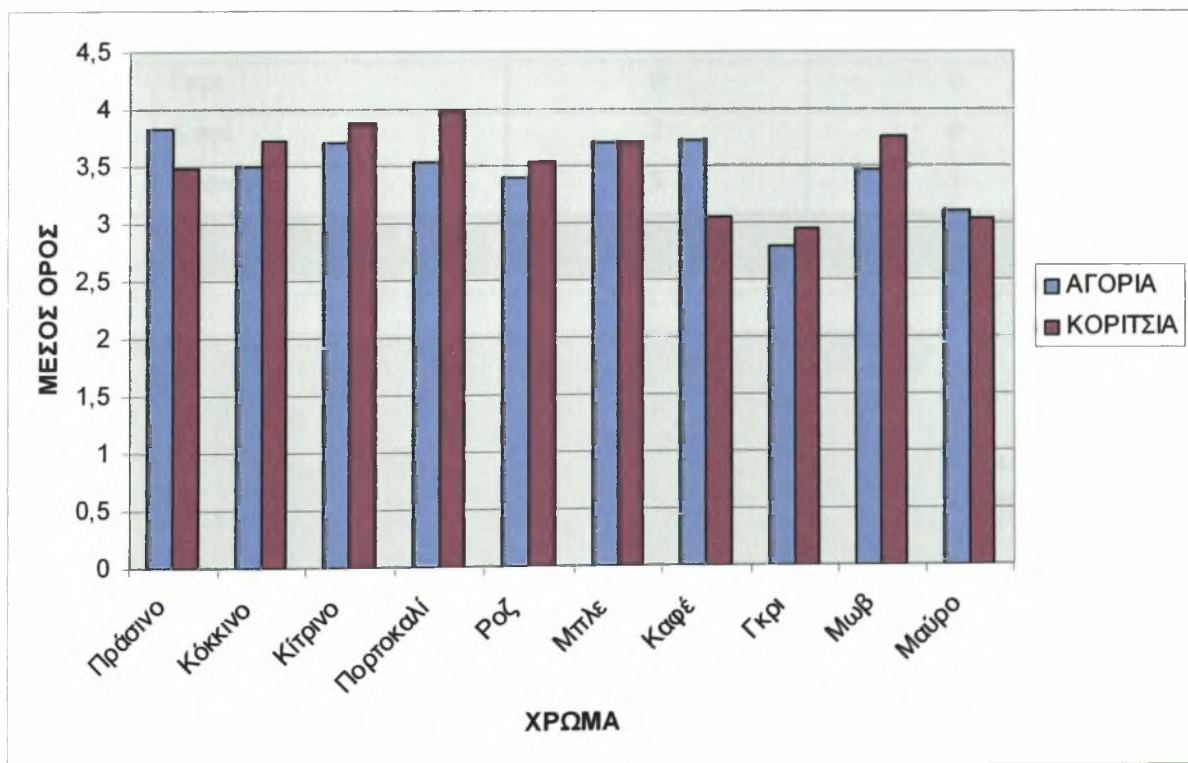
Το πράσινο κυριαρχεί στις προτιμήσεις των αγοριών, με μέσο όρο 3,83, έναντι του Καφέ (3,73) με ελάχιστη διαφορά.

Το πορτοκαλί κυριαρχεί στις επιλογές των κοριτσιών με μέσο όρο 3,98, έναντι του κίτρινου (3,88) και εδώ έχουμε πολύ μικρή διαφορά.

Παρατηρώντας τους μέσους όρους των επιδόσεων των παιδιών, είναι προφανές ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια. Η μόνη αντίθεση που εμφανίζεται είναι στο Καφέ, όπου η διαφορά των μέσων όρων είναι $(3,73 - 3,06) = 0,67$, υπέρ των αγοριών. (Γράφημα 9)

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Διαφορές φύλων στο έργο προτίμησης χρώματος

Α/Α	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	
		ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Πράσινο	3,83	3,48
2	Κόκκινο	3,50	3,72
3	Κίτρινο	3,70	3,88
4	Πορτοκαλί	3,53	3,98
5	Ροζ	3,40	3,54
6	Μπλε	3,70	3,70
7	Καφέ	3,73	3,06
8	Γκρι	2,80	2,94
9	Μωβ	3,46	3,76
10	Μαύρο	3,10	3,04
	ΣΥΝΟΛΟ	30	50

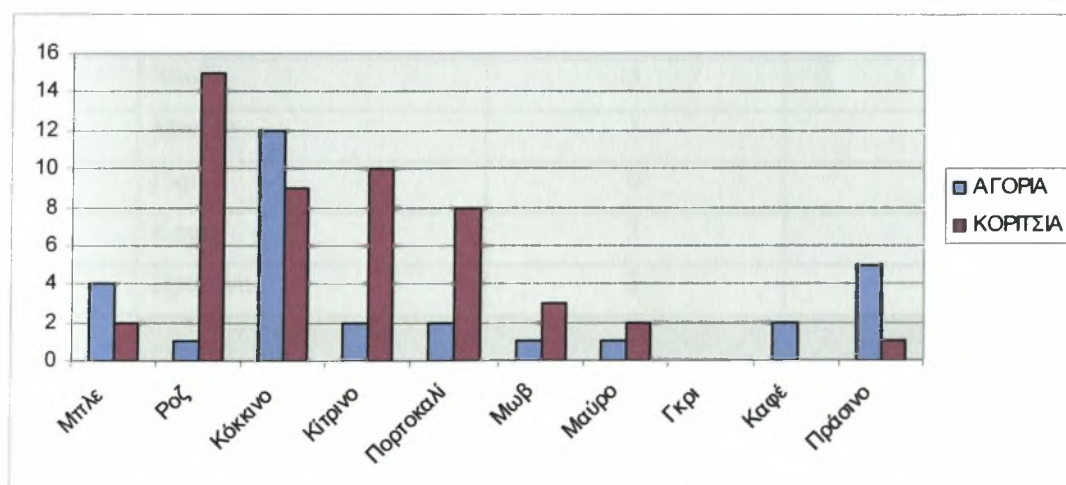
Γράφημα 8: Οι χρωματικές επιλογές των αγοριών και των κοριτσιών

4.3.1. Έργο χρωματισμού ουδέτερου ανθρώπου.

Παρατηρούμε ότι για τον ουδέτερο άνθρωπο έχουμε σαφή διαφορά στις επιλογές των αγοριών, καθώς τα 12 από αυτά επιλέξανε το κόκκινο χρώμα με σημαντική διαφορά από το επόμενο (πράσινο 5), ενώ τα κορίτσια αν και έχουν μια ξεκάθαρη επιλογή το ροζ (15), έχουν και το κίτρινο που ακολουθεί με σημαντικό αριθμό (10). (Γράφημα 9)

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Διαφορές φύλου ως προς το σχέδιο ουδέτερου ανθρώπου.

A/A	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Μπλε	4	2
2	Ροζ	1	15
3	Κόκκινο	12	9
4	Κίτρινο	2	10
5	Πορτοκαλί	2	8
6	Μωβ	1	3
7	Μαύρο	1	2
8	Γκρι	0	0
9	Καφέ	2	0
10	Πράσινο	5	1
ΣΥΝΟΛΟ		30	50

Γράφημα 9: Προτιμήσεις των παιδιών στο σχέδιο του ουδέτερου ανθρώπου

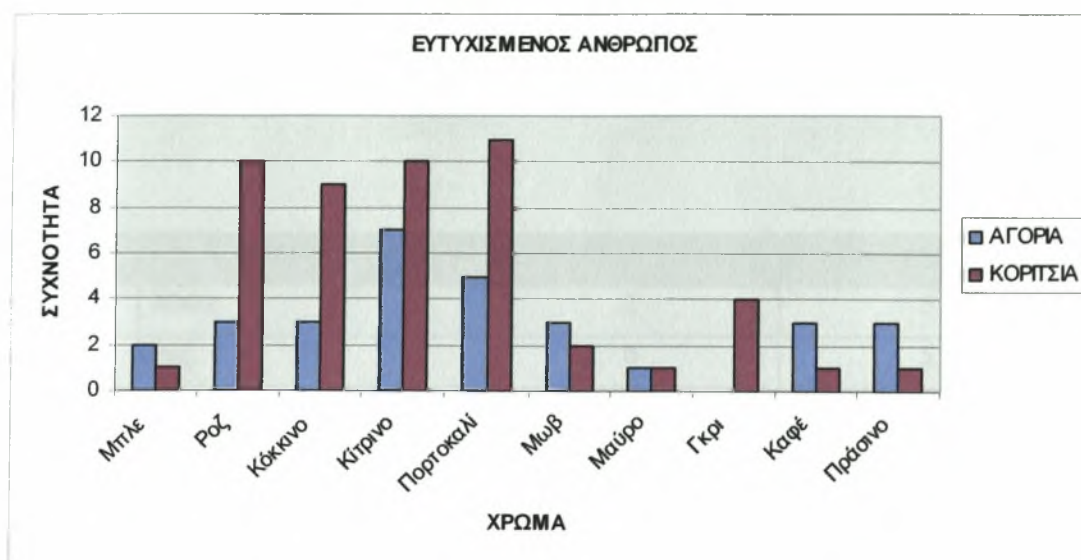
4.3.2. Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου ανθρώπου.

Από τα δεδομένα του πίνακα παρατηρούμε ότι τα αγόρια επιλέγουν διάφορα χρώματα για να αποδώσουν τον ευτυχισμένο άνθρωπο και ίσως υπάρχει μια τάση προς το κίτρινο, καθώς κατέχει την πρώτη θέση, επιλεγμένο από 7 παιδιά. Ένα στοιχείο άξιο προσοχής είναι ότι το χρώμα γκρι δεν επιλέχθηκε από κανένα αγόρι.

Τα κορίτσια δείχνουν να κινούνται ανάμεσα σε τέσσερις επιλογές Πορτοκαλί (11), κίτρινο (10), ροζ (10) και κόκκινο (9). Στο Γράφημα 10 που ακολουθεί εμφανίζονται οι επιλογές των παιδιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Διαφορές φύλου ως προς το σχέδιο ευτυχισμένου ανθρώπου.

A/A	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Μπλε	2	1
2	Ροζ	3	10
3	Κόκκινο	3	9
4	Κίτρινο	7	10
5	Πορτοκαλί	5	11
6	Μωβ	3	2
7	Μαύρο	1	1
8	Γκρι	0	4
9	Καφέ	3	1
10	Πράσινο	3	1
	ΣΥΝΟΛΟ	30	50

Γράφημα 10: Οι προτιμήσεις των παιδιών στο σχέδιο του ευτυχισμένου ανθρώπου

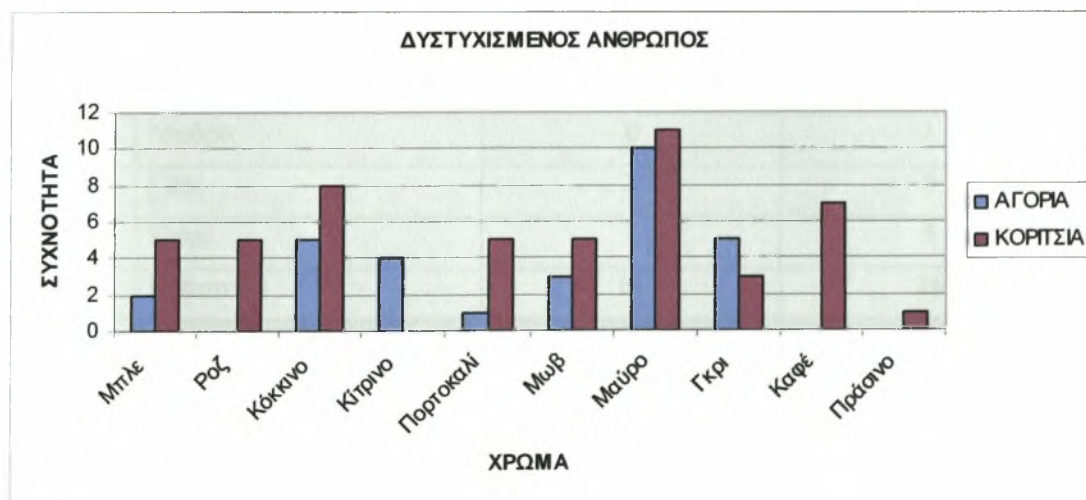
4.3.3. Έργο χρωματισμού δυστυχισμένου ανθρώπου.

Στην κατηγορία αυτή παρατηρούμε ότι και τα αγόρια αλλά και τα κορίτσια εκφράζουν τις ίδιες αντιλήψεις για την συναισθηματική κατάσταση δυστυχισμένου άνθρωπος, ταυτίζοντας το συναίσθημα αυτό με το μαύρο χρώμα (το επιλέγουνε 10 αγόρια και 11 κορίτσια). Τα αγόρια ειδικά δείχνουν πιο σταθερά στην επιλογή τους, καθώς οι άλλες επιλογές χρωμάτων διαφέρουν αισθητά από την πρώτη (ακολουθεί το κόκκινο επιλεγμένο από 5 παιδιά, όπως και το γκρι).

Τα κορίτσια αντιθέτως επιλέγουν επίσης το κόκκινο (8) και το καφέ (7). Ένα επιπλέον βασικό στοιχείο είναι ότι κανένα αγόρι δεν επέλεξε το καφέ, το πράσινο και το ροζ, ενώ τα κορίτσια δεν επέλεξε καθόλου το κίτρινο χρώμα. (Γράφημα 11)

ΠΙΝΑΚΑΣ 11: Διαφορές φύλου ως προς το σχέδιο δυστυχισμένου ανθρώπου.

A/A	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Μπλε	2	5
2	Ροζ	0	5
3	Κόκκινο	5	8
4	Κίτρινο	4	0
5	Πορτοκαλί	1	5
6	Μωβ	3	5
7	Μαύρο	10	11
8	Γκρι	5	3
9	Καφέ	0	7
10	Πράσινο	0	1
	ΣΥΝΟΛΟ	30	50

Γράφημα 11: Οι προτιμήσεις των παιδιών στο σχέδιο του δυστυχισμένου ανθρώπου

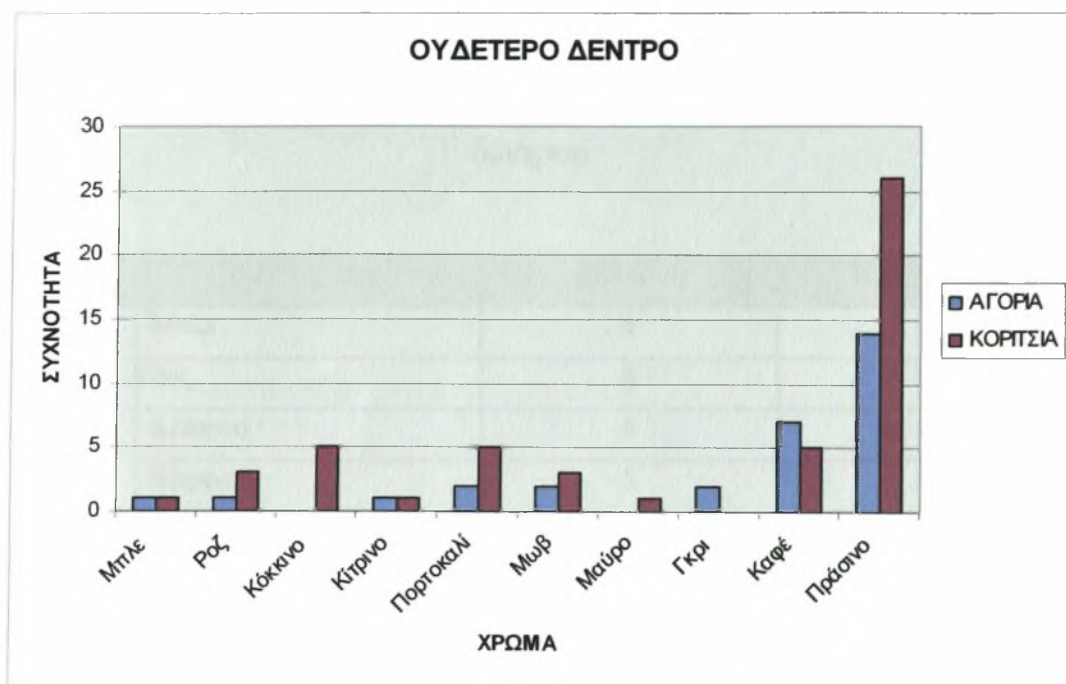
4.3.4. Έργο χρωματισμού ουδέτερου δέντρου.

Στο ουδέτερο δέντρο και τα αγόρια αλλά και τα κορίτσια, επιλέγουν το πράσινο χρώμα για να αποδώσουν το ουδέτερο δέντρο (το επιλέξανε 14 αγόρια και 26 κορίτσια). Η επιλογή των κοριτσιών δείχνει να είναι πιο ξεκάθαρη από αυτή των αγοριών, καθώς τα δεύτερα χρώματα προτίμησης (κόκκινο, πορτοκαλί και καφέ) επιλέγονται μόνο από 5 κορίτσια. Αν και κατά βάση ισχύει το ίδιο και για τα αγόρια, δεν πρέπει να θεωρήσουμε ασήμαντη την επιλογή του καφέ (7 παιδιά).

Το μαύρο και το κόκκινο χρώμα δεν επιλεχθήκανε από κανένα αγόρι, ενώ το γκρι χρώμα δεν επιλέχθηκε από κανένα κορίτσι. (Γράφημα 12)

ΠΙΝΑΚΑΣ 12: Διαφορές φύλου ως προς το σχέδιο ουδέτερου δέντρου

A/A	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Μπλε	1	1
2	Ροζ	1	3
3	Κόκκινο	0	5
4	Κίτρινο	1	1
5	Πορτοκαλί	2	5
6	Μωβ	2	3
7	Μαύρο	0	1
8	Γκρι	2	0
9	Καφέ	7	5
10	Πράσινο	14	26
	ΣΥΝΟΛΟ	30	50

Γράφημα 12: Οι προτιμήσεις των παιδιών στο σχέδιο του ουδέτερου δέντρου.

4.3.5. Έργο χρωματισμού ευτυχισμένου δέντρου.

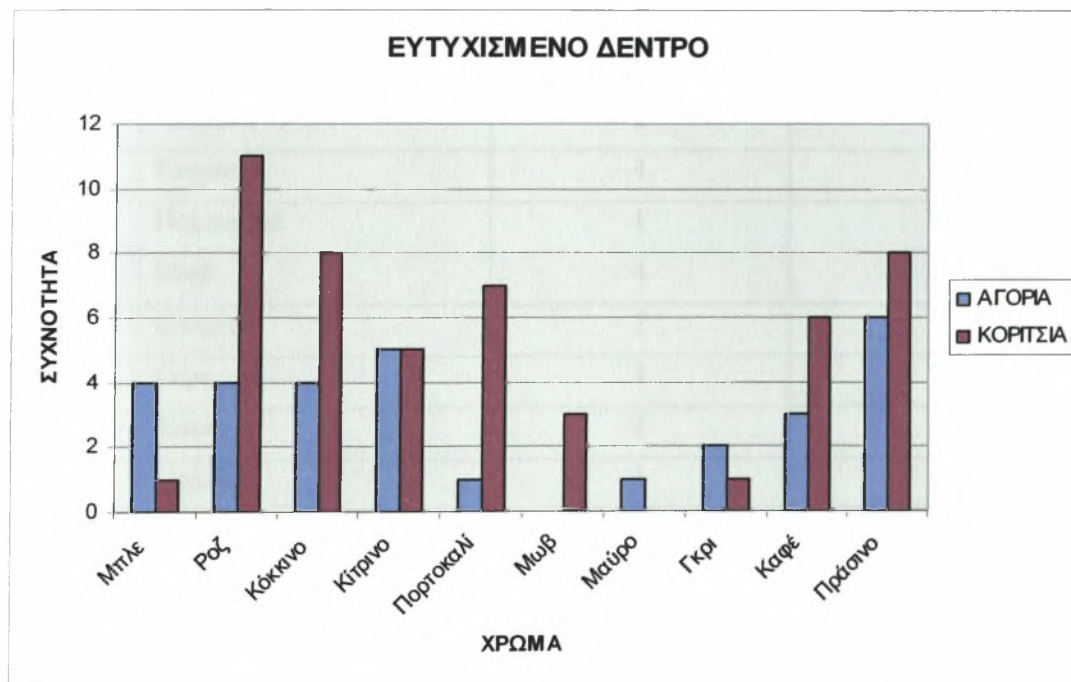
Τα αγόρια επιλέγουν διάφορα χρώματα (ξεχωρίζει ελάχιστα το πράσινο), ενώ τα κορίτσια επιλέγουν κυρίως το ροζ, χωρίς να παραλείπουν το κόκκινο και πράσινο, τα οποία επιλέγονται από σημαντικό ποσοστό κοριτσιών.

Πιο συγκεκριμένα το πράσινο χρώμα επιλέγεται από 6 αγόρια. Ως δεύτερη επιλογή των αγοριών έρχεται το κίτρινο (5) ενώ των κοριτσιών οι επιλογές είναι, ως πρώτη το ροζ που επιλέχθηκε από 11 κορίτσια και ακολουθούν το πράσινο και το κόκκινο, επιλεγμένα από 8 κορίτσια.

(Γράφημα 13).

ΠΙΝΑΚΑΣ 13: Διαφορές φύλου ως προς το σχέδιο ευτυχισμένου δέντρου

A/A	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Μπλε	4	1
2	Ροζ	4	11
3	Κόκκινο	4	8
4	Κίτρινο	5	5
5	Πορτοκαλί	1	7
6	Μωβ	0	3
7	Μαύρο	1	0
8	Γκρι	2	1
9	Καφέ	3	6
10	Πράσινο	6	8
ΣΥΝΟΛΟ		30	50

Γράφημα 13: Οι προτιμήσεις των παιδιών στο σχέδιο του ευτυχισμένου δέντρου.

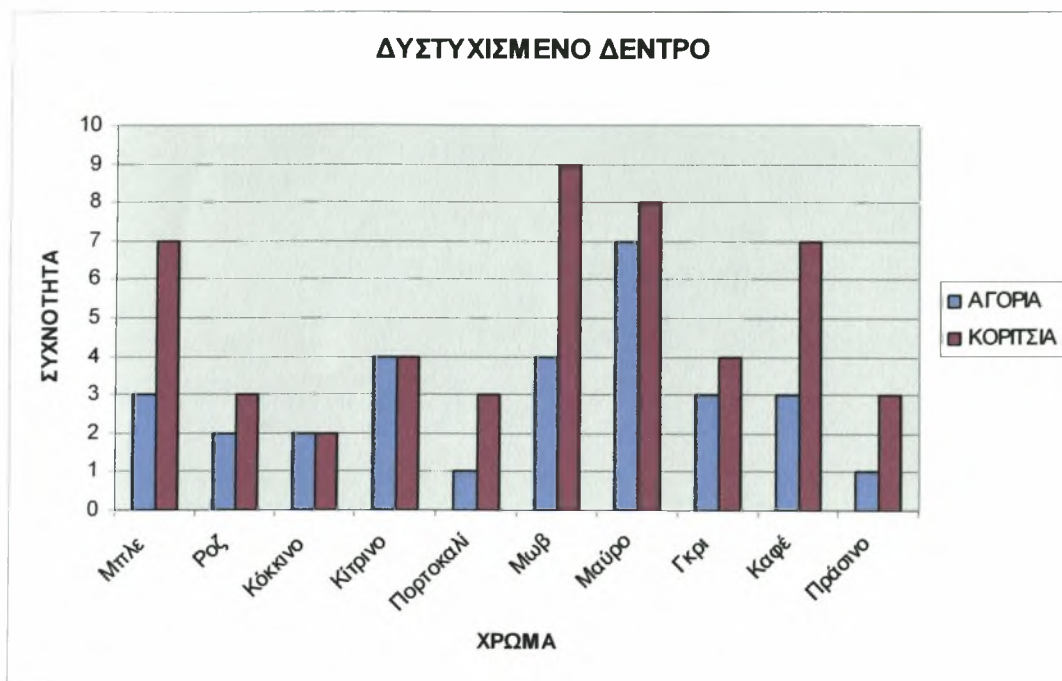
4.3.6. Έργο χρωματισμού δυστυχημένου δέντρου.

Από τα δεδομένα του πίνακα 14, παρατηρούμε ότι τα 7 αγόρια επιλέγουν το μαύρο χρώμα για το δυστυχημένο δέντρο (κύρια επιλογή), ενώ στα κορίτσια επικρατεί το μωβ χρώμα, που επιλέχθηκε από 9 κορίτσια. Στα κορίτσια επίσης, σημαντικές επιλογές είναι και το μαύρο (8) αλλά και το μπλε (7).

Παρατηρώντας το Γράφημα 14, βλέπουμε καθαρά ότι τα αγόρια δίνουν μια πιο συγκεκριμένη άποψη από τα κορίτσια, καθώς ξεχωρίζει μία μόνο ράβδος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: Διαφορές φύλου ως προς το σχέδιο δυστυχημένου δέντρου

Α/Α	ΧΡΩΜΑΤΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1	Μπλε	3	7
2	Ροζ	2	3
3	Κόκκινο	2	2
4	Κίτρινο	4	4
5	Πορτοκαλί	1	3
6	Μωβ	4	9
7	Μαύρο	7	8
8	Γκρι	3	4
9	Καφέ	3	7
10	Πράσινο	1	3
	ΣΥΝΟΛΟ	30	50

Γράφημα 14: Οι προτιμήσεις των παιδιών στο σχέδιο του δυστυχισμένου δέντρου.

Σ Υ Ζ Η Τ Η Σ Η

5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

5.1 Σύγκριση της έρευνας με της Burkitt

Η χρησιμοποίηση των χρωμάτων από τα παιδιά, για να εκδηλώσουν ή να προβάλλουν συναισθήματα, αποτέλεσε κατά καιρούς επίκεντρο του ενδιαφέροντος διαφόρων μελετητών, με αποτέλεσμα την διεξαγωγή πολλών ερευνών και την εξαγωγή ενδιαφερόντων συμπερασμάτων και εκτιμήσεων. Μέσα από τις διάφορες αυτές έρευνες, ξεχωρίζουν οι έρευνες της Burkitt, (2003).

Οι έρευνες της Burkitt (2003), αποτελέσανε πρότυπα για πολλούς ερευνητές, οι οποίοι χρησιμοποίησαν αρκετά στοιχεία από αυτές, είτε εμπλουτίζοντάς τα, είτε χρησιμοποιώντας τα με πανομοιότυπο τρόπο. Πράγματι οι φιγούρες που χρησιμοποίησε η Burkitt είναι ιδανικές και εύστοχες, ενώ ο τρόπος και η μεθοδολογία της, αρκετά αντικειμενικός. Πράγματι η έρευνα της, ανοίγει νέους ορίζοντες στην έρευνα – μελέτη, όσον αφορά πάντα την χρησιμοποίηση του χρώματος από τα παιδιά.

Η έρευνα της Burkitt κεντρίζει το ενδιαφέρον και καθώς παρατηρεί κανείς, τόσο τις διαδικασίες, όσο και τα αποτελέσματα των ερευνών της, αυξάνεται η επιθυμία να πραγματοποιήσει κι αυτός μια αντίστοιχη έρευνα στη χώρα του.

Θέλοντας να διεξάγουμε μια αντίστοιχη έρευνα στον ελληνικό χώρο και να έχει αυτή αξιόλογο και αξιόπιστο επιστημονικό περιεχόμενο, μελετήσαμε προσεκτικά τις έρευνες της Burkitt, επιλέξαμε

και χρησιμοποιήσαμε τα στοιχεία εκείνα που κατά την γνώμη μας, χαρακτηρίζονται από σαφήνεια, απλότητα και ευκολία κατανόησης από τα παιδιά. Το περίγραμμα της ανθρώπινης φιγούρας και το περίγραμμα του δέντρου, είναι τα δύο από τα τρία βασικά σχέδια της Burkitt που χρησιμοποιήθηκαν στην δική μας έρευνα. Ο κυριότερος λόγος χρησιμοποίησης των δύο αυτών σχεδίων, είναι το γεγονός της παγκοσμιότητάς τους, το οποίο και προσδίδει μια άμεση σύγκριση με την έρευνα της Burkitt, αλλά ταυτόχρονα χρησιμοποιεί και τον Ανιμισμό των παιδιών (περίπτωση δέντρου). Επιλέχθηκε να τοποθετηθούν πάνω σε λευκή κόλλα A₄, όπως και στην αντίστοιχη έρευνα της Burkitt και χρησιμοποιήθηκαν τρεις συναισθηματικές καταστάσεις (δυστυχισμένος, ουδέτερος, ευτυχισμένος).

Οι οδηγίες που δοθήκανε στα παιδιά, ακολουθήσανε τη λογική και τη νοοτροπία των ερευνών της Burkitt και ήταν το ίδιο δομημένες, με λεπτομερή διατύπωση για την αποφυγή παρανοήσεων από τα παιδιά. Σημαντική θεωρήθηκε και η επιλογή των χρωμάτων, καθώς επιλέχθηκαν μόνο τα 10 βασικά χρώματα. Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκαν επίσης, οι 5 φιγούρες προσώπων και μέσω των προβαλλόμενων από αυτές συναισθημάτων, εκτιμήθηκαν οι προτιμήσεις των χρωμάτων από τα παιδιά κατά την προσπάθειά τους να τα εκφράσουν. Το δείγμα αποτελούμενο από 80 παιδιά, ήταν αρκετά ενδεικτικό καθώς επίσης και το εύρος των ηλικιών (από 4 έως 8 ετών), αντιπροσωπευτικό. Στην αντίστοιχη έρευνα της Burkitt υπάρχει μεγαλύτερο δείγμα τόσο ως προς τον αριθμό των παιδιών, όσο και ως προς το εύρος των ηλικιών (4 - 11 ετών).

Η έρευνά μας επιβεβαίωσε πλήρως τα συμπεράσματα της Burkitt. Πράγματι, όπως διαφαίνεται από τα στοιχεία της έρευνας που διεξήχθη, υπάρχει σχέση σύνδεσης χρώματος και συναισθηματικής καταστάσεως, στα εικαστικά έργα των παιδιών. Δεν είναι καθόλου τυχαία η επιλογή

του χρώματος, κατά τον χρωματισμό ενός σχεδίου φιγούρας από το παιδί, αλλά σχετίζεται πάντα με το προβαλλόμενο από αυτή συναίσθημα. Το προηγούμενο είναι πασιφανές διότι όταν αλλάζει η προβαλλόμενη συναισθηματική κατάσταση της φιγούρας, τότε αλλάζει και η επιλογή του χρώματος από το παιδί..

Από τα στατιστικά στοιχεία που προέκυψαν, διαφαίνεται καθαρά ότι δεν αλλάζει απλώς ο χρωματισμός του σχεδίου της φιγούρας με την αλλαγή της προβαλλόμενης συναισθηματικής της κατάστασης, τυχαία και ανάλογα με την προσωπική εκτίμηση του κάθε παιδιού, αλλά υπάρχει μια τάση των παιδιών να αντιστοιχούν κάποια συγκεκριμένα χρώματα σε συγκεκριμένα συναισθήματα και να επιλέγουν αυτά ακριβώς τα χρώματα για να τα εκφράσουν πάνω στο εικαστικό τους έργο. Η τάση αυτή, τα περισσότερα παιδιά δηλαδή να συγκλίνουν στην ίδια επιλογή χρώματος για την περιγραφή ενός συναισθήματος, οδηγεί στην υποψία – ύπαρξη ενός κώδικα χρώματος – συναισθήματος, μέσω του οποίου θα μπορεί ένας ερευνητής να αναγνώσει το προβαλλόμενο μέσω του χρώματος συναίσθημα και να αποκωδικοποιήσει το παιδικό εικαστικό έργο.

Η έρευνα επιβεβαίωσε την Burkitt και στο θέμα των προτιμήσεων των χρωμάτων, καθώς έδειξε καθαρά ότι τα παιδιά έχουν την τάση να θεωρούν τα χρώματα αρεστά και μη αρεστά. Πράγματι τα παιδιά αποφεύγουν κάποια χρώματα ενώ προσελκύονται από κάποια άλλα. Μια άλλη επιβεβαίωση είναι στις διαφορές των επιλογών των χρωμάτων από τα δύο φύλα. Κατά κύριο λόγο, υπάρχει διαφορά στις προτιμήσεις χρωμάτων από τα αγόρια και από τα κορίτσια. Είναι προφανές λοιπόν ότι άλλα χρώματα επιλέγονται από τα αγόρια και άλλα από τα κορίτσια, στην προσπάθειά τους να αποδώσουν μέσω αυτών μια συναισθηματική κατάσταση.

Η Burkitt, όπως και αρκετοί άλλοι ερευνητές,[Barrett, & Davis (2003)] επισημαίνουν την ταύτιση του μαύρου χρώματος με τα αρνητικά συναισθήματα και μάλιστα αρκετοί ερευνητές δηλώνουν την παγκοσμιότητα της αυτής της καταστάσεως. Στην έρευνά μας φαίνεται καθαρά ότι, επί το πλείστον γίνεται επιβεβαίωση των παραπάνω, καθώς σημαντικός αριθμός αγοριών και κοριτσιών, όλου του εύρους των ηλικιών, επιλέξανε το μαύρο για να αντιστοιχίσουν την συναισθηματική κατάσταση «δυστυχημένο». Αν υπολογίσουμε τις διαφορές που εμφανίζονται ανάμεσα στα δύο φύλα κατά τις προτιμήσεις των χρωμάτων, καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική η ταύτιση αυτή, η απόδοση δηλαδή, των αρνητικών συναισθημάτων μέσω της χρήσης του μαύρου χρώματος και από τα δύο φύλα.

5.2 Προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση

Τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήσαμε είναι ενθαρρυντικά. Οι υποψίες μας επιβεβαιώθηκαν και πράγματι, οι ισχυρισμοί των μελετητών (κυρίως της Burkitt) ότι υπάρχει άμεση σχέση ανάμεσα στα χρώματα που προτιμά ένα παιδί και στα προβαλλόμενα, μέσα από το εικαστικό του έργο, συναισθήματα, όχι μόνο έχουν μεγάλη βάση, αλλά επαληθεύονται, ως επί το πλείστον, από τα στατιστικά μας στοιχεία. Καθίσταται συνεπώς αναγκαία η συνέχιση των ερευνών αυτής της μορφής, αλλά και ο εμπλουτισμός τους με επιπλέον στοιχεία.

Όπως επισημάναμε ήδη, η Burkitt εκτός των δύο χαρακτηριστικών φιγούρων του ανθρώπου και του δέντρου, χρησιμοποίησε και την φιγούρα του σκύλου, θέλοντας να ενσωματώσει και έναν εκπρόσωπο από το ζωικό βασίλειο στην έρευνά της. Στη δική μας έρευνα αυτή η φιγούρα παραλείφθηκε. Μελλοντικά θα ήταν σημαντική μια έρευνα που

θα περιείχε και τη φιγούρα αυτή, γιατί όπως διαφάνηκε από την έρευνά μας, τα παιδιά χρησιμοποιούνε διαφορετικά χρώματα για να αποδώσουν την ίδια συναισθηματική κατάσταση στις φιγούρες του ανθρώπου και του δέντρου. Γεννώνται λοιπόν ερωτηματικά για τον λόγο που συμβαίνει αυτό το γεγονός, καθώς ενώ πρόκειται για το ίδιο ακριβώς συναίσθημα, υπάρχει μεταβολή στην προτίμηση του χρώματος από τα παιδιά, ώστε να αποδοθεί σε διαφορετικές φιγούρες. Μια έρευνα λοιπόν, που περιέχει τη φιγούρα του σκύλου θα προσέθετε αξιόλογα επιπλέον στοιχεία, που θα επιφέρονε σημαντικά συμπεράσματα, εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μας για τις εκφραστικές απόψεις των παιδιών, στον ελληνικό χώρο.

Έρευνα επίσης που θα πραγματοποιείται σε αριθμητικά μεγαλύτερο δείγμα παιδιών, θα έδινε σίγουρα μεγαλύτερης εγκυρότητας και αξιοπιστίας αποτελέσματα, τα οποία θα επιβεβαιώνανε ή θα απορρίπτανε κάποια από τα συμπεράσματα της συγκεκριμένης έρευνάς μας. Επίσης σημαντική θα ήταν μια μελλοντική έρευνα στην Ελλάδα, η οποία να συμπεριλαμβάνει μεγαλύτερο εύρος ηλικιών (από 4 έως 11 ετών), θα καλύπτει και τα τρία βασικά αναπτυξιακά στάδια των παιδιών (στάδιο μουτζουρώματος, σχηματικό στάδιο και νατουραλιστικό στάδιο) και θα παρέχει λεπτομερή στοιχεία τόσο για το καθένα από αυτά, όσο και για την μεταβολή των εκφραστικών απόψεων των παιδιών, από το ένα στάδιο στο άλλο. Σίγουρα ένας συνδυασμός των παραπάνω στοιχείων, τα οποία και αποτελούν παράγοντες διαφόρων ερευνών, καθώς επίσης και εμπλουτισμός αυτών (χρήση και άλλων φιγούρων πέραν των τριών βασικών, όπως για παράδειγμα σχέδια φιγούρων αντικειμένων), θα δημιουργούσε μια έρευνα ευρύτερης κλίμακας, που θα παρείχε επιπλέον συμπεράσματα και δεδομένα.

Οι πασιφανείς διαφορές στις εκφραστικές απόψεις των δύο φύλων, προκαλούν το ενδιαφέρον για μια μελλοντική περαιτέρω διερεύνηση, διότι δεν είναι καθόλου τυχαία η διαφορετική προτίμηση χρώματος από τα δύο φύλα, στην προσπάθειά τους να εκφράσουν το ίδιο συναίσθημα. Θα πρέπει μέσω της πιθανής αυτής μελλοντικής έρευνας να ελεγχθεί και κατά πόσο ισχύει η διαφοροποίηση αυτή στα διάφορα αναπτυξιακά στάδια των παιδιών. Έχει ιδιαίτερο βάρος και ενδιαφέρον δηλαδή, να διερευνηθεί αν υπάρχει διαφοροποίηση από το πρώτο αναπτυξιακό στάδιο (μουτζουρώματα) των παιδιών και συνεχίζεται απλώς στα επόμενα δύο (σχηματικό και νατουραλιστικό στάδιο), ή αν στις μικρές ηλικίες υπάρχει ταύτιση στις προτιμήσεις των χρωμάτων από τα δύο φύλα, που στη συνέχεια παύει και γίνεται ο διαχωρισμός των προτιμήσεων αυτών, ανάλογα με το φύλο.

Η Burkitt, αλλά και διάφοροι άλλοι μελετητές, έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για το κατά πόσο ισχύουν τα εξαγόμενα από τις έρευνές της συμπεράσματα και σε άλλες χώρες, αλλά και στις διάφορες πολιτισμικές ομάδες. Όπως διαφάνηκε από τις έρευνες που συμμετείχε, υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές στις προτιμήσεις χρωμάτων και στις ταυτίσεις αυτών με τα διάφορα συναισθήματα, ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες. Τα ιδιαίτερα στοιχεία που διαμορφώνουν και χαρακτηρίζουν μια ομάδα ανθρώπων, και μπορεί να είναι κοινωνικού, πολιτισμικού, θρησκευτικού, οικονομικού και γενικότερα τα στοιχεία της ιδιαίτερης κουλτούρας του, επηρεάζουν καθοριστικά τις αντιλήψεις των μελών της.

Έρευνα αντίστοιχη αυτής που έγινε, η οποία θα διερευνούσε τις επιλογές και προτιμήσεις των χρωμάτων, ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες της χώρας μας, θα μπορούσε να προσθέσει αξιόλογα στοιχεία. Δεδομένου ότι η χώρα μας αποτελείται από διαμερίσματα, των οποίων οι κάτοικοί τους διακατέχονται από εντελώς διαφορετικές

αντιλήψεις, νοοτροπίες και βιώματα (Κρήτη, Μακεδονία, Θεσσαλία, κ.λ.π.), είναι εύλογο ότι αντίστοιχες έρευνες που θα πραγματοποιηθούν στις επαρχίες αυτές, θα προσδώσουν αξιόλογα συγκριτικά στοιχεία. Τα στοιχεία αυτά θα έχουν ιδιαίτερο βάρος, καθώς δεν θα αναφέρονται μόνο στην διαφορά των αντιλήψεων και των κοινωνικών δομών αυτών των περιοχών, παρέχοντάς μας μια άμεση σύγκριση, αλλά θα εμπεριέχουν και μια σύγκριση (εσωτερική για κάθε ομάδα) που θα αφορά την γρήγορη μεταβολή των τελευταίων δεκαετιών, από τον παραδοσιακό – τοπικιστικό τρόπο ζωής, στον καθαρά σύγχρονο.

Η χώρα μας, λόγω της γεωπολιτικής της θέσης και της μακρόχρονης ιστορίας της, αποτέλεσε σταυροδρόμι πολλών πολιτισμών και επίκεντρο σύζευξής τους. Κάθε πολιτισμός που άκμασε στη χώρα μας ή πέρασε μέσα από αυτή, επέφερε και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Σήμερα στη χώρα μας υπάρχουν διάφορες επαρχίες που αποτελούνται σχεδόν εξ ολοκλήρου από ομογενείς θρησκευτικές ομάδες (Πομάκοι), καθώς επίσης και αλλοδαποί, όλων σχεδόν των εθνοτήτων, διάσπαρτοι σε όλη της την έκταση. Υπάρχει δηλαδή σημαντικό διαπολιτισμικό υπόβαθρο για διεξαγωγή αντίστοιχης έρευνας, με σκοπό την σύγκριση των επιλογών και προτιμήσεων των παιδιών που ανήκουν σ' αυτές.

Ίσως, στο απώτερο μέλλον, να πρέπει να διευρυνθούν και τα προβαλλόμενα συναισθήματα, τα οποία και ζητούνται να αποδοθούν μέσω της χρήσης του χρώματος από τα παιδιά. Μελλοντικές έρευνες που θα περιέχουν, εκτός των τριών αυτών συναισθηματικών καταστάσεων (δυστυχισμένος, ούτε δυστυχισμένος ούτε ευτυχισμένος, ευτυχισμένος) και άλλα συναισθήματα (φόβο, πονηριά, κακία, κ.λ.π.), σίγουρα θα προσφέρουν στοιχεία που ίσως αποβούνε πιο σημαντικά από τα αναμενόμενα ή τα προσδοκόμενα.

Αξίζει να σημειώσουμε για μία ακόμη φορά τον ουσιαστικό ρόλο και σημασία των χρωμάτων, στον συναισθηματικό τομέα του

ανθρώπου. Η συναισθηματική κατάσταση ενός ανθρώπου επηρεάζεται άμεσα από τα διάφορα χρώματα που τον περιβάλλουν ή στα οποία εκτίθεται αυτός (Golomb). Έρευνες που θα διερευνήσουν το κατά πόσο η αντιστοίχιση χρώματος με συναίσθημα είναι μόνιμη επιλογή ή πρόσκαιρη, σίγουρα θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας και τις συγκεκριμένες έρευνες. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί (όσο είναι δυνατό βέβαια αυτό), αν υπάρχει μόνιμη ταύτιση χρώματος – συναισθήματος ή παροδική και εξαρτώμενη από την σύγχρονη ψυχολογική κατάσταση του παιδιού.

Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η έρευνα που πραγματοποιήσαμε, υπό καθαρά επιστημονικές μεθόδους και χωρίς σκοπιμότητες, έδωσε αξιόλογα στοιχεία, τα οποία ευελπιστούμε να καταστούν προπομποί και κίνητρα για τις παραπάνω (αλλά και άλλες) έρευνες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

6

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε με σκοπό την διερεύνηση του κατά πόσο τα παιδιά εκφράζουν διάφορα συναισθήματα διαμέσου της χρησιμοποίησης των χρωμάτων στα διάφορα εικαστικά τους έργα, εμπλούτισε τις γνώσεις μας και εξήγαγε σημαντικά συμπεράσματα, που επιβεβαιώνουν αντίστοιχες έρευνες (Burkitt, 2003), (Burkitt et.all 2003).

Πράγματι τα παιδιά της χώρας μας έχουν προτιμήσεις σε διάφορα χρώματα και επίσης προσδίδουν σ' αυτά αντίστοιχες συναισθηματικές καταστάσεις. Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της έρευνας, θα λέγαμε ότι, υπάρχει συσχέτιση χρώματος και συναισθήματος, υπάρχουν διαφορετικές προτιμήσεις χρωμάτων ανάμεσα στα δύο φύλα και ανάμεσα σε παιδιά διαφορετικών ηλικιών.

Τέλος, η έργασία θέτει προτάσεις για περαιτέρω διερευνήσεις και προτείνει έρευνες που θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας και θα επιβεβαιώσουν ή θα απορρίψουν τα διάφορα στοιχεία της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anastasi, A. (1976) *Psychological Tassing (4th edn)*, New York: Collier – Macmillan.
- Betensky, M. (1995). *What do you see? Phenomenology of therapeutic cart expression*. London: Jessica Kingsley.
- Buck, J. (1948). *The House – Tree – Person technique*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- ✓ Burkitt, E. (2003). *Differences in colour use between Finnish and English Children in Drawings of Affectively Characterised figures*. University of Portsmouth: Department of Psyghology.
- Burkitt, E., Barret, M., & Davis, A. (2003). Chidren colour choises for completing drawings of affectively characterised figures. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 445-455.
- Burkitt, E. & Tula K. (in press). *The role of culture in children's drawings of emotionally salient ficures*.
- Field, P. A., & Morse, J. M. (1985). *Qualitative nursing research. The application of qualitative approaches*. Rockville, MD: Apsen
- Freud, S. (1976). *Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

- ✓ Furth, G. (1988). *The secret world of drawings*. Boston: Sigo Press.
- ✓ Golomb, C. (1990). *The child's creation of a pictorial world*. Berkeley University of California Press.
- Goodenough, F. L. (1926). *Measurement of intelligence by Drawings*. New York: Harcourt, Brace & World.
- ✓ Gulbro – Leavitt, C., & Schimmel, B. (1991). *Assessing depression in children and adolescents using the Diagnostic Drawing Series modified for children (DDS-C)*. The Arts in Psychotherapy.
- Hammer, E. (1958). *The clinical application of projective drawings*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Koppitz, E. (1968). *Psychological evaluation of children's human figure drawings*. New York : Grune & Stratton.
- Koppitz, E. (1984). *Psychological evaluation of human figure drawings by middle school pupils*. New York : Grune & Stratton.
- Krammer, E. (1993). *Art as therapy with children*. Chicago: Magnolia Street Publishers.

Sechrest, L. & Wallace, J. (1964). *Figure drawings and naturally Occurring events: Elimination of the expansive euphoria hypothesis*. Journal of Educational Psychology, 55, 42-4

Machover, K. (1949). *Personality Projection in the drawing of the human figure*. Springfield, IL : Charles C. Thomas.

Malchiodi, C. (1990). *Breaking the silence: Art therapy with children from violent homes*. New York: Brunner/ Mazel.

Malchiodi, C. (2001). *Κατανοώντας τη ζωγραφική των παιδιών*. Αθήνα εκδ.: Ελληνικά Γράμματα.

Martin, R. (1998). Ethics column. *School Psychologist*, 8, 5-8.

Rubin, J. (1984). *The art of art therapy*. New York: Brunner/Mazel.

Sechrest, L. & Wallace, J. (1964). *Figure drawings and naturally Occurring events: Elimination of the expansive euphoria hypothesis*. Journal of Educational Psychology, 55, 42-4

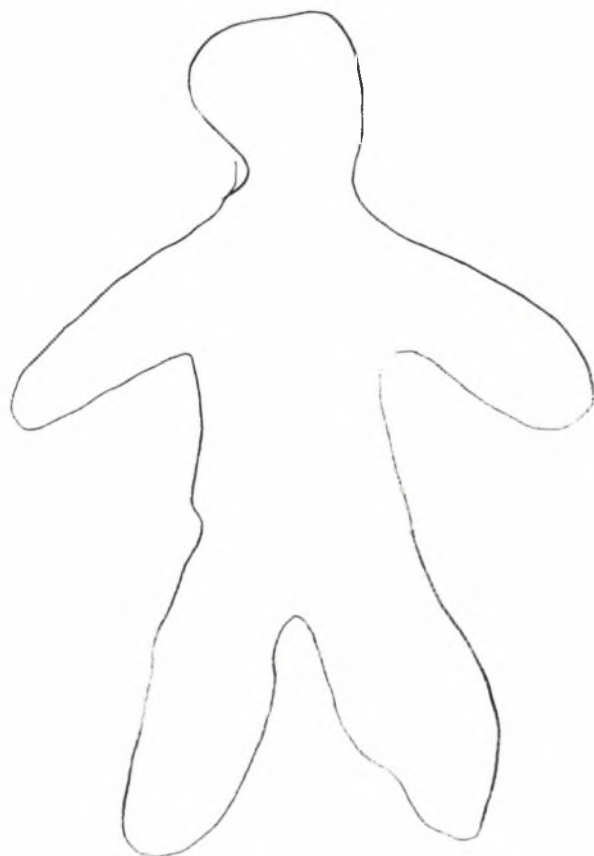
Swenson, E. (1968). Empirical evaluations of human figure drawings 1957-1966. *Psychological Bulletin*, 70(1), 20-44.

Thomas, G. & Silk, A. (2000). *Η Ψυχολογία του παιδικού σχεδίου* Αθήνα εκδ.: Καστανιώτης

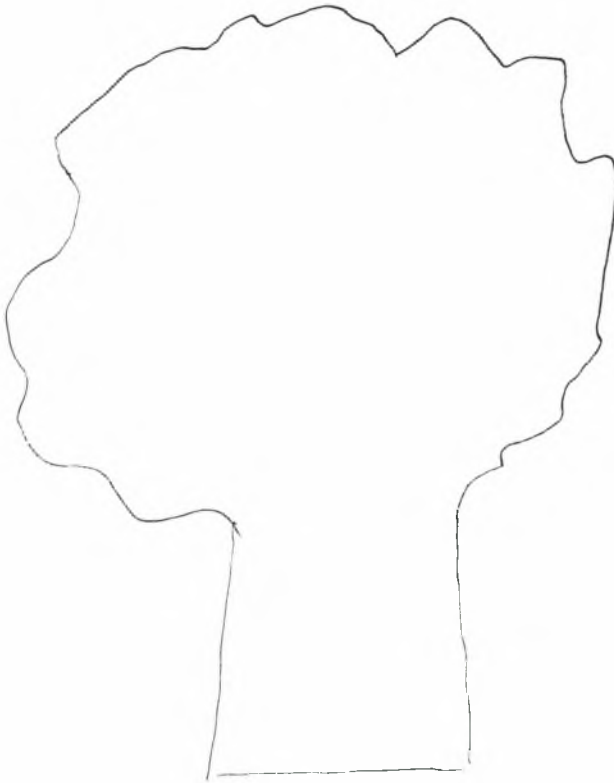
Uhlin, D. (1979). *Art for exceptional children*. Dybyqye, IA William Brown.

ПАРАРТНМА

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Οι δύο προσχεδιασμένες φιγούρες που χρησιμοποιηθήκανε για την διεξαγωγή της έρευνας.

Σχήμα 1. Προσχεδιασμένη φιγούρα ανθρώπου.

Σχήμα 2. Προσχεδιασμένη φιγούρα δέντρου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2. Τα πέντε πρόσωπα που εκφράζουν διάφορα συναισθήματα.

1. πολύ ευτυχισμένο

2. λίγο ευτυχισμένο

3. ούτε ευτυχισμένο ούτε δυστυχισμένο

4. λίγο δυστυχισμένο

5. πολύ δυστυχισμένο

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ

ΔΗΞΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΔΑΝΕΙΖΟΜΕΝΟΥ

6-6-11

23/12/11

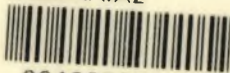
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ.: 24210

06300-1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074485